

Tiesu varas neatkarība Latvijā

Saturs

Kopsavilkums	70
I. Ievads	73
A. Nelabvēlīga politiskā vide	73
B. Nepieļaujama izpildvaras un likumdošanas varas iesaistītība tiesu varā	74
1. Nepietiekama varas dalīšana un neatkarība	74
2. Nepietiekams finansējums un neapmierinoši darba apstākļi	75
C. Tiesu vara un pirmsiestāšanās process ES ..	75
D. Tiesu sistēmas organizācija	76
II. Tiesu varas neatkarības konstitucionālais un likumīgais pamats	79
A. Varas dalīšanas un neatkarības garantijas ...	79
B. Tiesu varas pārstāvība	80
C. Noteikumi par amatu nesavienojamību ...	81
D. Tiesnešu asociācijas	82
III. Tiesu sistēmas administrēšana un tiesu varas neatkarība	84
IV. Finansiālā autonomija un finansējuma līmenis	87
A. Budžetēšanas process	87
B. Darba apstākļi	89
C. Atalgojums	91

V.	Tiesneša amats	94
	A. Izraudzīšanās process	95
	B. Pilnvaru laiks, pensionēšanās, pārcelšana un atcelšana no amata	95
	1. Iecelšana amatā ar pilnvarām uz noteiktu laiku	96
	2. Aiziešana pensijā	97
	3. Pārcelšana	98
	4. Atcelšana no amata	98
	C. Novērtēšana un paaugstināšana amatā	100
	D. Disciplinārā atbildība	101
	1. Atbildība	101
	2. Disciplinārlietas	102
VI.	Attiecības tiesu sistēmas iekšienē	104
	A. Attiecības ar augstākas instances tiesām	104
	B. Lietu sadalījums un attiecības ar tiesu priekšsēdētājiem	105
VII.	Spriedumu izpildīšana un korupcija	106
	A. Spriedumu izpildīšana	106
	B. Korupcija	107

Tiesu varas neatkarība Latvijā

Kopsavilkums

Latvija ir sasniegusi būtisku progresu ceļā uz neatkarīgu tiesu varu. Ir ieviestas daudzas no formālajām tiesu varas neatkarības garantijām, daļēji tas ir deviņdesmito gadu sākuma progresīvo reformu rezultāts.

Taču reformas nav saglabājušas savu prioritāro raksturu, un nopietnas problēmas nav atrisinātas. It īpaši – politiskā un sociālā vide nav labvēlīga neatkarīgas tiesu sistēmas attīstībai, izpildvarai joprojām pār to ir nepieļaujama iejaukšanās vara administrēšanas, pārraudzības un finansējuma ziņā.

Nelabvēlīga politiskā vide

Tiesu varai nav izdevies attīstīties par pilnībā efektīvu, neatkarīgu un pilnībā autoritatīvu atzaru, daļēji tādēļ, ka spēcīgai un neatkarīgai tiesu varai trūkst politiķu un sabiedrības atbalsta.

Nepietiekama varas dališana

Šīs attieksmes dēļ pret tiesu varas neatkarību nav ieguldīts pietiekami daudz pūļu, lai pilnībā attīstītu un realizētu varas dališanas struktūru, kas ir tiesu varas neatkarības pamatā. Svarīgie varas dališanas elementi ir vāji definēti konstitucionālajā struktūrā vai arī pamatojas tikai uz parasto likumdošanu. Parlaments ir mēģinājis attiecībā uz svarīgām lietām iejaukties tiesu jurisdikcijā.

Nepieļaujama izpildvaras iejaukšanās

Izpildvara, it īpaši Tieslietu ministrija ir saglabājusi plašu ietekmi attiecībā uz tiesu varas administrēšanu, finansēšanu un tiesnešu karjeras attīstību, tai ir plašas lēmējtiesības ar daudzām iespējām nepieļaujami ietekmēt tiesnešu lēmumus. Tas, ka ministrijā ir koncentrējušās tik daudzas normatīvās, administratīvās, informācijas apkopošanas un pārraudzības funkcijas, tiesas un atsevišķus tiesnešus neizbēgami noliek pakļautības stāvoklī. Turklāt arī politiķi ir reizēm mēģinājuši apiet oficiālās procedūras un tieši iejaukties lietu izskatīšanā.

Nepietiekams finansējums un neapmierinoši darba apstākļi

Tiesu varai ir necīga juridiska vai praktiska iespēja kontrolēt vai veidot savu finansējumu, ko nosaka Tieslietu ministrija. Tiesu vara ir slikti finansēta. Neapmierinošie darba apstākļi un tehnoloģijas trūkums veicina citu problēmu rašanos, ieskaitot būtiskas nepilnības, neizskatītu lietu rindas, neapmierinošu spriedumu izpildīšanu un korupciju, kas vēl vairāk mazina sabiedrības atbalstu tiesu varai.

Papildus šiem vispārējiem jautājumiem, Ziņojums pievēršas arī šādiem, īpaši problemātiskiem jautājumiem:

Parlamenta komisijas

Parlamenta komisijas ir izmeklējušas tiesu lietas, kurās vēl nav pieņemts nolēmums, tādējādi draudot ar iejaukšanos tiesu jurisdikcijā. Par parlamentārām izmeklēšanas komisijām nav pieņemts konkrēts likums, un Satversme un Saeimas Kārtības rullis sniedz tikai ierobežotas vadlīnijas.

Pārstāvība

Nav neatkarīgas institūcijas, kas pārstāvētu tiesu varu attiecībā ar citiem atzariem, runātu tās vārdā vai arī nodrošinātu tiesu sistēmas neatkarību.

Apmācība

Tiesnešu apmācība ir īpaši slikti finansēta.

Piemaksas

Likums nosaka piemaksas pie tiesnešu pamatalgas, taču daži tiesneši nav saņēmuši šīs piemaksas pilnā apjomā, un 2000. gadā tika apturēta aptuveni 100 tiesnešu paaugstināšana amatā, jo tas būtu prasījis papildu atalgojumu. Rīcības brīvība atteikties maksāt solītās un likumā noteiktās piemaksas izpildvara var izmantot kā tiesnešu nepieļaujamības ietekmēšanas veidu.

Iecelšana amatā ar pilnvarām uz noteiktu laiku

Sākumā tiesnešus iecel amatā uz trim gadiem, pēc tam vai nu Saeima viņus apstiprina amatā ar nenoteiktu pilnvaru laiku, vai arī viņu pilnvaras pagarina vēl uz diviem gadiem. Tieslietu ministrs izvirza kandidātus atkārtotai iecelšanai amatā, balstoties uz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas sniegto novērtējumu. Nepastāv papildu kritēriji, lai izlemtu, vai tiesneša kandidatūru vajadzētu izvirzīt iecelšanai uz vēl divu gadu periodu vai arī piešķirt viņam pilnvaras uz neierobežotu laiku. Tāda sistēma, kurā pastāv lemšanas brīvība piešķirt vai nepiešķirt pilnvaras uz neierobežotu laiku, mazina tiesneša vēlmi iztiesāt lietas bez apsvērumiem par sava darba saglabāšanas iespējām.

Iespēja pagarināt pilnvaru laiku pēc pensijas vecuma

Iespēja pagarināt pilnvaru laiku pēc obligātā pensionēšanās vecuma sasniegšanas, uz ko veto tiesības ir tieslietu ministram un vecākajiem tiesnešiem, stimulē tiesnešus mēģināt izpatikt augstāk stāvošām izpildvaras vai tiesu varas personām.

Saistošie Augstākās tiesas izskaidrojumi

Augstākās tiesas plēnums pieņem saistošus izskaidrojumus par likumu piemērošanu, kas ir saistoši vispārējās jurisdikcijas tiesām. Daudziem tiesnešiem liekas, ka šī prakse būtībā pakļauj viņus kādas citas tiesas interpretācijām, tādējādi pārkāpjot konstitucionālo noteikumu, ka "tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti".

Lietu sadalījums

Lietu sadalīšanas sistēma ir novecojusi un nevajadzīgi piešķir tiesas priekšsēdētājam pārāk lielu rīcības brīvību.

Spriedumu izpildīšana

Īpaši problemātiska ir spriedumu izpildīšana civillietās: septiņdesmit procenti no visiem spriedumiem civillietās netiek izpildīti. Tik zems spriedumu izpildīšanas līmenis mazina sabiedrības uzticēšanos tiesu varai un cieņu pret to. Tiesu izpildītāju darbu apgrūtina ierobežotie resursi, juridiskās apmācības un aprīkojuma trūkums, savukārt zemās algas veicina korupciju.

Korupcija

Ir vispārplatīts viedoklis, ka korupcija ir ļoti bieži sastopama tiesu varas iekšienē, tāpat kā citos valsts dzīves segmentos.

I. Ievads

Latvija ir sasniegusi būtisku progresu ceļā uz neatkarīgu tiesu varu. Ir ieviestas daudzas no oficiālajām tiesu varas neatkarības garantijām, daļēji tas ir deviņdesmito gadu sākuma progresīvo reformu rezultāts.

Taču reformas nav saglabājušas savu prioritāro raksturu, un nopietnas problēmas nav atrisinātas. It īpaši – politiskā un sociālā vide nav labvēlīga neatkarīgas tiesu sistēmas attīstībai, izpildvarai joprojām pār to ir nepieļaujama iejaukšanās vara administrēšanas, pārraudzības un finansējuma ziņā.

A. Nelabvēlīga politiskā vide

Tiesu varai nav izdevies attīstīties par pilnībā efektīvu, neatkarīgu un autoritatīvu valsts atzaru. Daļēji tas ir tādēļ, ka spēcīgai un neatkarīgai tiesu varai trūkst politiķu un sabiedrības atbalsta, un tā rezultātā tiesu vara darbojas visumā nelabvēlīgā vidē.

Netiek ziņots par to, ka valdības amatpersonas būtu publiski apsūdzējušas tiesnešus vai ka pret tiesnešiem būtu vērsti personiski apvainojumi. Taču politiķi ir publiski pāduši viedokļus, lai ietekmētu tiesu lēmumus lietās, kurās vēl nav pieņemts nolēmums, un atsevišķi tiesneši ir bargi kritizēti, turklāt arī masu medijos bieži parādījušies pārmetumi par korupciju un neobjektivitāti. Kritika medijos bieži vien ir virspusēja un polemiska un nepamatojas uz pamatīgu lietas izpēti.

Sabiedrības skepse un aizdomas attiecībā pret tiesu sistēmu nemazinās, neskatoties uz ieviestajām reformām. Nesen veikts pētījums parādīja, ka gandrīz viena ceturtdaļa no aptaujātajām Latvijas firmām neuzticas tiesām un neuzskata, ka tās aizstāvētu viņu līguma un īpašuma tiesības.¹ Tas, ka sabiedrībā nav ticības tam, ka tiks aizstāvētas tās īpašuma tiesības, ir cieši saistīts ar vispārēju neapmierinātību ar tiesu varu; šis pats pētījums atklāj, ka daudzi indivīdi uzskata, ka tiesas ir netaisnas, korumpētas, nekonskvēntas, dārgas un lēnas un ka to spriedumi tiek slikti izpildīti.² Tiesnešiem nebaudot sabiedrības uzticību, politiķiem trūkst motivācijas atbalstīt politiku, kas nostiprinātu patiesu tiesu varas neatkarību.

¹ “World Bank and the European Bank for Reconstruction and Development, *Monitoring Performance of the Latvian Judiciary*”, Danish Trust Fund, 2001.

² “World Bank and the European Bank for Reconstruction and Development, *Monitoring Performance of the Latvian Judiciary*”, Danish Trust Fund, 2001.

B. Nepieļaujama izpildvaras un likumdošanas varas iesaistītība tiesu varā

1. *Nepietiekama varas dalīšana un neatkarība*

Ne politiķi, ne Latvijas sabiedrība kopumā nenovērtē to, cik svarīga ir varas dalīšana un tiesu varas institucionālā neatkarība. Šīs attieksmes sekas ir tādas, ka nav veltīts pietiekami daudz pūļu, lai pilnībā attīstītu un realizētu dalītas varas struktūru, kas ir tiesu varas neatkarības pamatā. Tā vietā izpildvara ir saglabājusi plašu ietekmi pār tiesu varas administrēšanu un finansēšanu un iejaukšanās iespējas tajās.

It īpaši tas sakāms par izpildvaru, kas caur Tieslietu ministriju ir atbildīga par tiesu varas pārstāvību un administrēšanu, kā arī budžeta sagatavošanu un sadali. Ministrijai ir arī izšķiroša loma lēmumos par tiesnešu karjeras attīstību. Visās šajās jomās ministrijai ir liela rīcības brīvība, kas rada daudz iespēju nepieļaujami ietekmēt tiesu priekšsēdētājus un atsevišķus tiesnešus lēmumu pieņemšanā. Vairākās tiesu varas administrēšanas jomās arī Saeimai ir piešķirta nevajadzīga rīcības brīvība jautājumos, ko labāk būtu izlemt tiesnešiem pašiem: piemēram, tiesnešus amatā uz neierobežotu pilnvaru laiku var iecelt tikai ar Saeimas balsojumu pēc tam, kad viņi nostrādājuši no trim līdz pieciem gadiem.

Arī politiķi ir reizēm mēģinājuši apiet oficiālās procedūras un tieši iejaukties lietu izskatīšanā. Piemēram, astoņi parlamenta deputāti 1999. gada martā iesniedza lūgumu Rīgas Apgabaltiesai, lūdzot atbrīvot žurnālistu no cietuma; šī rīcība tika uzskatīta par mēģinājumu iejaukties tiesas un prokuratūras darbībā.³

2000. gadā divi Saeimas deputāti publiski pauda savu viedokli par lietu, kurā vēl nebija pieņemts nolēmums un kurā bija iesaistīts kāds cits Saeimas deputāts, kuru apsūdzēja sadarbībā ar VDK. Tiesnešu biedrība uzskatīja šo rīcību par nepieļaujama spiediena izdarīšanu uz tiesu, jo 2001. gadā attiecībā par tiesnesi, kas šo lietu iztiesāja, Saeima balsoja par iecelšanu amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku. Tāpat arī Saeima ir mēģinājusi ietekmēt tiesu spriedumus svarīgās lietās. Problemātiskāks ir tas fakts, ka Saeima ir tiesīga lemt par tiesneša beztermiņa pilnvarām pirmajā instancē.

³ Latvijas Tiesnešu biedrības kopsapulces paziņojums 1999. gada 26. martā. Skat. arī "Diena", 1999. gada 27. marts.

2. *Nepietiekams finansējums un neapmierinoši darba apstākļi*

Tā kā varas dalīšana ir slikti attīstīta un notiek nemitīga izpildvaras iejaukšanās, tiesu varai ir necīga juridiska vai praktiska kontrole vai ietekme attiecībā uz savu finansējumu. Rajonu un apgabalu tiesām nav nekādas ietekmes uz to budžetu projektu izstrādāšanu; tās pārstāv Tieslietu ministrija, kurai ir rīcības brīvība.

Tiesu vara ir slikti finansēta. Darba apstākļi tiesās ir neapmierinoši un noved pie būtiskiem trūkumiem, neizskatīto lietu rindām, spriedumu neizpildīšanas un korupcijas, kas savukārt vēl vairāk mazina sabiedrības atbalstu tiesu varai. Vissvarīgākās īstermiņa problēmas, ar ko saskaras tiesu vara, ir darba apstākļi, cīņa ar korupciju un tiesnešu juridiskās kvalifikācijas celšana; un tās visas iespējams izskaidrot ar sliktu finansējumu.

Acīmredzami reaģējot uz Komisijas 2000. gada Progresā ziņojumu, tieslietu ministrs paziņoja, ka tiesu varai 2002. gada valsts budžetā ir jābūt prioritātei, un atzina, ka līdzšinējais tiesu varas finansējums ir bijis nepietiekošs, lai tiesu vara varētu realizēt visus savus pienākumus.⁴ Tiesu sistēmas attīstības programma 2002.–2006. gadam izvirza tiesnešu algu paaugstināšanu kā prioritāti.⁵

C. Tiesu vara un pirmsiestāšanās process ES

Pāris pēdējo gadu laikā ES ir konsekventi uzsvērusi dažādās jomās, kurās ir nepieciešami uzlabojumi. 1998. gada Komisijas Progresā ziņojumā bija identificēta vajadzība paaugstināt tiesnešu statusu, lai piesaistītu kvalificētus individuus, kā arī lai palielinātu sabiedrības uzticību tiesu sistēmai. 1999. gada Progresā ziņojums atzīmēja, ka tiesu sistēmai joprojām ir nepieciešami uzlabojumi, ieskaitot tiesu izpildītāju apmācību.⁶ 2000. gada Progresā ziņojumā tika uzsvērtā nepieciešamība pabeigt nepieciešamo tiesību normu izveidi, izvērst un intensificēt tiesnešu apmācību, kā arī turpināt uzlabot tiesu ēku infrastruktūru.⁷ Vēl nesēn – 2001. gada jūlijā Ginters Ferhoigens, ES paplašināšanas komisārs, Latvijas apmeklējuma laikā runāja par Latvijas tiesu sistēmas uzlabošanas problēmu.⁸

⁴ Klinšāne-Bērziņa I. "Tiesu vara budžeta pinekļos" – "Neatkarīgā Rīta Avīze", 2001. gada 23. aprīlis.

⁵ Valdība šo programmu pieņēma 2000. gada 12. decembrī, protokols Nr. 58.

⁶ Skat. < <http://www.mfa.gov.lv/eframe.htm> > (skatīts 2001. gada 20. augustā).

⁷ Eiropas Komisijas 2000. gada Latvijas Progresā ziņojums, 2000. gada novembris, http://europa.eu.int/comm/enleregment/dwn/report_11_00/pdf/en/lv_en.pdf (skatīts 2001. gada 20. augustā, 17. lpp. – turpmāk tekstā 2000. g. Progresā ziņojums).

⁸ *RFE/RL Newslines, Vol.5. No.137, Part II, 23 July 2001.*

Kopumā politiķi, valsts amatpersonas un tiesneši apzinās, kādas ir Komisijas rekomendācijas, taču par šīm izvirzītajām problēmām vai par pirmsiestāšanos kopumā ir bijis maz diskusiju.

D. Tiesu sistēmas organizācija

Pirms Otrā pasaules kara Latvija piederēja romāņu-ģermāņu tiesību saimei. Līdz ar padomju varas ieviešanu tika būtiski paplašināta izpildvaras joma, un juridiskās institūcijas tika uzskatītas par vienotās valsts-partijas kontroles instrumentiem. Prokurora loma tika paplašināta, un tam tika piešķirta ievērojama varas pakāpe pār tiesu varu. Plaši izplatīta bija iejaukšanās tiesu spriešanā no ārpuses – “taisnīgums pa telefonu”. No komunistiskajām juridiskās sistēmas pārveidēm palikušais mantojums joprojām būtiski ietekmē tiesu sistēmu.

Latvijas neatkarība *de facto* tika atjaunota 1991. gadā. Satversme, kas tika pirmo reizi pieņemta 1922. gadā, pilnībā tika atjaunota 1993. gadā. 1992. gadā tika pieņemts likums “Par tiesu varu”, un tā mērķis bija reformēt tiesu varas sistēmu, iedibinot modernu, efektīvu tiesu sistēmu, balstoties uz kontinentālās Eiropas modeli.

Satversme un likums “Par tiesu varu” iedibina trīspakāpju tiesu sistēmu, ko veido rajona tiesas, apgabaltiesas un Augstākā tiesa, kas kolektīvi tiek uzskatītas par vispārējās jurisdikcijas tiesām.⁹ Rajona tiesas ir pirmās instances tiesas visām civillietām, krimināllietām un administratīvajām lietām, ja vien likums neparedz citādi.¹⁰ Ir trīsdesmit četras rajona tiesas. Civillietas un administratīvās lietas izskata viens profesionāls tiesnesis; krimināllietas izskata tiesa, kuras sastāvā ir viens profesionāls tiesnesis un divi tiesas piesēdētāji. Rajona tiesas spriedumus var pārsūdzēt apgabaltiesā vai kasācijas procedūras kārtībā – Augstākajā tiesā.

Ir piecas apgabaltiesas.¹¹ Apgabaltiesas ir pirmās instances tiesas krimināllietām par smagu noziegumu izdarīšanu un civillietām likumā noteiktajos gadījumos. Apgabaltiesas arī

⁹ Latvijas Republikas Satversme, pieņemta 1922. gada 15. februārī, "Latvijas Vēstnesis", 1993. gada 1. jūlijs, Nr. 43 (turpmāk tekstā "Latv. Rep. Satversme"). Likums "Par tiesu varu", pieņemts 1992. gada 15. decembrī, 82. pants, "Augstākās Padomes un Ministru Padomes Ziņotājs", 1993. gada 14. janvāris, Nr. 1, 1. pants.

¹⁰ Likums "Par tiesu varu", 29.–33. pants.

¹¹ Likums "Par tiesu varu", 35.–42. pants.

darbojas kā apelācijas instances rajona tiesu spriedumiem. Visām apgabaltiesām ir divas nodaļas – viena civillietām un otra krimināllietām. Apgabaltiesā lietas izskata tiesa trīs tiesnešu sastāvā. Izskatot lietu pirmajā instancē, tiesas sastāvā ir viens profesionāls tiesnesis un divi piesēdētāji. Izskatot lietu apelācijas kārtībā, tiesas sastāvā ir trīs profesionāli tiesneši.

Pie apgabaltiesām ir izveidotas Zemesgrāmatu nodaļas.¹² Zemesgrāmatu nodaļas tiesnešiem ir rajona tiesu tiesnešiem noteiktais tiesiskais statuss.

Augstākā tiesa sastāv no Senāta un divām tiesu palātām – Civillietu un Krimināllietu palātas.¹³ Šīs palātas izskata apelācijas lietas par apgabaltiesu spriedumiem lietās, kurās apgabaltiesas ir darbojušās kā pirmās instances tiesas. Senāts izskata apelācijas lietas kasācijas procedūras kārtībā. Senāta sastāvā ir trīs departamenti: Civillietu departaments, Krimināllietu departaments un Administratīvo lietu departaments. Augstākās tiesas lietas izskata tiesa trīs Augstākās tiesas tiesnešu sastāvā.

Visi Augstākās tiesas tiesneši veido plēnumu. Plēnums izdod izskaidrojumus par likumu piemērošanu, kas ir saistoši zemākas instances tiesām, izveido tiesu palātas un Senāta departamentus un dod atzinumu par to, vai ir pamats Augstākās tiesas priekšsēdētāja atcelšanai vai ģenerālprokurora atļaišanai no amata.¹⁴ Plēnums funkcionē saskaņā ar likumu “Par tiesu varu”, kā arī plēnuma statūtiem.

Latvijā nav kara tiesu. Satversme nosaka, ka kara tiesām vajadzētu darboties saskaņā ar īpašu likumu,¹⁵ taču kopš neatkarības atjaunošanas šāds likums nav pieņemts.

Atsevišķa Satversmes tiesa izskata likumu atbilstību Satversmei.¹⁶ Šī tiesa var atzīt likumus vai citus likumdošanas aktus par spēkā neesošiem. Šīs tiesas tiesnešus amatā apstiprina Saeima.¹⁷ Satversmes tiesa tiek uzskatīta par neatkarīgu tiesu varas institūciju;¹⁸ līdz ar to Satversmes tiesa gan jurisdikcijas ziņā, gan organizatoriski ir nodalīta no kopējās tiesu sistēmas.

¹² Likums “Par tiesu varu”, 42.1., 98.1. un 98.2. pants.

¹³ Likums “Par tiesu varu”, 43.–50. pants.

¹⁴ Likums “Par tiesu varu”, 49. pants.

¹⁵ Latv. Rep. Satversme, 86. pants.

¹⁶ Latv. Rep. Satversme, 85. pants.

¹⁷ Latv. Rep. Satversme, 85. pants.

¹⁸ Satversmes tiesas likums, pieņemts 1997. gada 11. septembrī, 1.(1) pants.

2001. gada martā Latvijā bija reģistrēti 423 profesionāli tiesneši – 219 rajona tiesu tiesneši, 88 apgabaltiesu tiesneši, 38 Augstākās tiesas tiesneši un 78 zemesgrāmatu nodaļu tiesneši.¹⁹ Tiesnešu īpatsvars pret Latvijas kopējo iedzīvotāju skaitu (2 431 000)²⁰ ir viens tiesnesis uz aptuveni 5750 cilvēkiem.

Vairums pašreizējo tiesnešu amatā tika iecelti deviņdesmitajos gados. Pirmajos gados pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas 60 līdz 70 procenti no visiem tiesnešiem (ieskaitot apmēram 30 procentus Augstākās tiesas tiesnešu) aizgāja no amata pēc pašu vēlēšanās. Daži aizgāja tāpēc, ka tika ieviesti likumdošanas ierobežojumi, lai atbrīvotu tiesu varu no bijušajiem padomju armijas un slepeno dienestu darbiniekiem.²¹ Tiesneši aizgāja arī citu iemeslu dēļ, ieskaitot attiecīgās kvalifikācijas trūkumu, nevēlēšanos vai nespēju apgūt jaunus likumus, agrāko iesaistīšanos kā tiesnesim politiskās lietās. Šis likums joprojām ir spēkā, un katram tiesneša amata kandidātam ir jāiziet obligātā pārbaude. Praksē neviens tiesneša amata kandidāts nav noraidīts šīs pārbaudes dēļ.

---

¹⁹ Tieslietu ministrijas Valsts sekretāra vietnieka sniegtā informācija 2001. gada 19. martā.

²⁰ Centrālās statistikas pārvaldes dati, 1999. gada 10. augustā < <http://www.csb.lv/> > (skatīts 2001. gada 20. augustā).

²¹ Personas, kuras ir vai ir bijušas PSRS vai Latvijas PSR Valsts drošības komitejas, PSRS Aizsardzības ministrijas, Krievijas un citu valstu drošības dienestu, armijas izlūkdienesta vai pretizlūkošanas dienesta štata vai ārštata darbinieki, minēto institūciju aģenti, rezidenti vai konspiratīvā dzīvokļa turētāji, nevar būt par tiesneša (tiesu piesēdētāja) amata kandidātiem. Tāpat arī personas, kuras ir vai ir bijušas ar Latvijas Republikas likumiem vai tiesas nolēmumiem aizliegto organizāciju biedri, nevar būt tiesneši. Likums "Par tiesu varu", 55. pants.

II. Tiesu varas neatkarības konstitucionālais un likumīgais pamats

A. Varas dališanas un neatkarības garantijas

Varas dališanas princips Satversmē nav skaidri definēts. Skaidrākais varas dališanas definējums ir atrodams likumā “Par tiesu varu”, kas deklarē, ka “Latvijas Republikā līdzās likumdošanas un izpildu varai pastāv neatkarīga tiesu vara”²² ²³ un ka “tiesu spriež tikai tiesa”.²⁴

Lai varētu izdarīt izmaiņas konstitucionālajās garantijās, ir nepieciešams divu trešdaļu Saeimas deputātu, kā arī citas procesuālās garantijas.²⁵ Likumdošanas aktus, kas regulē tiesu varu, var mainīt parastajā kārtībā, kā dēļ tie ir vairāk pakļauti politiskām ietekmēm. Tāpēc fakts, ka varas dališana ir noteikta tikai likumā, bet nav skaidri definēta Satversmē, neskatoties uz Satversmes tiesas spriedumiem, pavājina to drošību un aizsardzību, ko dod varas dališana.

Taču šis princips netieši izsecināms no Satversmes iedalījuma nodaļās “Saeima”, “Valsts prezidents”, “Ministru kabinets” un “Tiesa”.²⁶ Turklāt arī Satversmes tiesa ir skaidri pauzusi viedokli, ka Latvijas sistēma balstās uz varas dališanu, kaut arī no tiesas spriedumiem ir skaidrs, ka citi atzari šo principu ir pārkāpuši. Piemēram, ar 2000. gada 24. marta spriedumu²⁷ Satversmes tiesa paziņoja, ka Ministru kabinets ignorējis varas dališanas principu un ierobežojis tiesu varas kompetenci, pieņemot lēmumu, kas atļāva Privatizācijas aģentūrai izšķirt strīdu starp diviem uzņēmumiem, nodrošinot, ka viena no pusēm, valsts akciju sabiedrība, parakstīja līgumu ar pretējo pusi. Satversmes tiesa lēma, ka saskaņā ar Satversmi un likumu “Par tiesu varu” visi civilstrīdi ir izskatāmi tikai tiesās

²² Nepastāv vispārpieņemta interpretācija par to, ko nozīmē tiesu vara vai neatkarīga tiesu vara.

²³ Likums “Par tiesu varu”, 1.1 pants.

²⁴ Likums “Par tiesu varu”, 1.2 pants.

²⁵ Latv. Rep. Satversme, 76. pants.

²⁶ Skat. Latv. Rep. Satversme, 6. nodaļa, par tiesām.

²⁷ Satversmes tiesas lēmums, lieta Nr. 04–07 (99), “Latvijas Vēstnesis”, 2000. gada 29. marts, Nr. 113.

un ka Satversme uzliek par pienākumu visām valsts iestādēm ievērot likuma virsvaras, varas dališanas un varu līdzsvara principus. Iejaucoties tiesas jurisdikcijā, izpildvara šos principus pārkāpa.

Satversme pasludina atsevišķu tiesnešu un tiesu neatkarību, nosakot, ka “tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti”²⁸ un ka “tiesu spriež tiesas”²⁹.

Parlamenta komisijas: Ir bijuši gadījumi, kad parlamenta komisijas veic izmeklēšanu lietās, kurās nolēmumi vēl nav pieņemti. Nav pieņemts konkrēts likums par parlamentārajām izmeklēšanas komisijām, un Satversme un Saeimas Kārtības rullis šo jautājumu regulē minimāli.

Pašlaik Saeimai iesniegtais likumprojekts par parlamentārajām izmeklēšanas komisijām arī izsauc zināmas šaubas. Lielākās bažas rada tas, ka šis likumprojekts varētu iejaukties tiesu varas sfērās, ignorējot varas dališanas principu, jo komisijām tiktu piešķirtas tiesības pieprasīt informāciju no “valsts iestādēm”, ko varētu interpretēt tādējādi, ka tajās tiktu iekļautas arī tiesas.

B. Tiesu varas pārstāvība

Nepastāv neatkarīga institūcija, kas uzstātos tiesu varas vārdā, kā arī pārstāvētu to attiecībā ar citiem atzariem. Praksē kā tās pārstāvji darbojas Tieslietu ministrija un Augstākās tiesas priekšsēdētājs; Tieslietu ministrijas iesaistīšanās rada bažas par interešu konfliktu, kā arī par vāju varas dališanu.

Tiesnešu konference ir tiesnešu pašpārvaldes institūcija.³⁰ Konferencē piedalās un balso visi tiesneši, taču tai ir visai ierobežota vara un tā tiek uzskatīta par līdzekli, kā pārbaudīt citos forumos pieņemtos lēmumus. Konference izskata aktuālus tiesu prakses jautājumus; iesniedz iesniegumus Augstākās tiesas plēnumam par jautājumiem, kuros nepieciešami izskaidrojumi par likumu piemērošanu; apspriež finansiālos, sociālās nodrošināšanas un citus ar tiesnešu darbu saistītus būtiskus jautājumus. Konference

---

²⁸ Latv. Rep. Satversme, 83. pants.

²⁹ Latv. Rep. Satversme, 82. un 86. pants.

³⁰ Likums “Par tiesu varu”, 92. pants.

ievēlē arī Tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju³¹ un tās priekšsēdētāju, kā arī Tiesnešu disciplinārkolēģiju.³² Izņemot kolēģiju ievēlēšanu, konferencei ir tikai konsultatīvas pilnvaras.

Praksē tieslietu ministrs vai ministrijas valsts sekretārs un Augstākās tiesas priekšsēdētājs runā tiesu varas vārdā un pārstāv to attiecībās ar citām varām. Šai lomai nav juridiska pamatojuma, taču tiesnešu un politiķu vidū ir vispārizplatīts uzskats, ka Augstākās tiesas priekšsēdētājs ir hierarhijas ziņā vecākais tiesnesis un ka ministram kā tiesu varas vadītājam ir administratīva un pārraudzības atbildība pār to.

Daudzi tiesneši uzskata, ka neatkarīgas Tiesu padomes ieviešana uzlabotu tiesu varas pārstāvību *vis-à-vis* citiem atzariem un palīdzētu nostiprināt tiesnešu kontroli pār savu darbību, ieskaitot finansējumu.³³ Līdz šim gan plašas publiskas diskusijas par šo jautājumu nav izvērsušās.

C. Noteikumi par amatu nesavienojamību

Vispārējās jurisdikcijas tiesu tiesnešiem ir aizliegta dalība jebkādā politiskā partijā vai kustībā, un viņi nevar ieņemt politiskus amatus. Tiesnesim, kas ir izvirzīts par Saeimas deputāta kandidātu, ir jāatkāpjas no amata tiesā tad, kad tiek reģistrēts kandidātu saraksts.³⁴ Pašvaldību vēlēšanās tiesnešiem ir jāatstāj savs amats tikai ievēlēšanas gadījumā, tas nozīmē, ka viņiem ir atļauts piedalīties politiskās kampaņās, ieņemot tiesneša amatu.

³¹ Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas sastāvā ir desmit tiesneši. Augstākās tiesas Senātu, Augstākās tiesas plēnumu, apgabaltiesas, rajona tiesas un zemesgrāmatu nodaļas katru kolēģijā pārstāv divi tiesneši. Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas sēdēs var piedalīties Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, tieslietu ministrs, ģenerālprokurors, Augstākās tiesas priekšsēdētājs, Latvijas Universitātes juridiskās fakultātes dekāns, Latvijas Policijas akadēmijas rektors un Latvijas Tiesnešu biedrības pārstāvis. Kolēģijas priekšsēdētāju ievēlē tiesnešu konference. Kolēģija darbojas saskaņā ar likumu "Par tiesu varu", nolikumu par Tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju un tiesnešu atestācijas kārtību.

³² Skat. sadaļu V.D.2.

³³ Satversmes tiesas tiesneša sniegtā informācija 2001. gada 18. maijā.

³⁴ Likums "Par Saeimas vēlēšanām", pieņemts 1995.g. 25. maijā, "Latvijas Vēstnesis", 1995. gada 6. jūnijs, Nr. 86, 6. pants; un Likums "Par pilsētu, rajonu un pagastu padomju vēlēšanām", pieņemts 1994. gada 13. janvārī, "Latvijas Vēstnesis", 1994. gada 25. janvāris, Nr. 10, 10. pants.

Visumā tiesnešiem nav atļauts darboties izpildvarā. Taču tiesneši var ieņemt konkrētus amatus, ko atļauj citi likumi un starptautiski līgumi.³⁵ Piemēram, viens no deviņiem neatkarīgās Centrālās vēlēšanu komisijas locekļiem ir tiesnesis, ko ievēlējis Augstākās tiesas plēnums.³⁶ Kādu Augstākās tiesas tiesnesi kā konsultantu algoja neatkarīgais Valsts cilvēktiesību birojs. Ja vien pastāv skaidras procedūras, kas atļauj tiesnešiem sevi atstatīt, ja viņu pārziņā nonāk lieta, kas ir saistīta ar viņu komisijas darbību, tad šāda ierobežota darbība neatkarīgās komisijās nav uzskatāma par nopietnu draudu tiesu varas neatkarībai.

Taču likuma "Par tiesu varu" labojumu projekts atļautu tieslietu ministram nozīmēt tiesnešus darboties citās valsts institūcijās un starptautiskās organizācijās.³⁷ Atceroties tradicionālo izpildvaras dominēšanu pār tiesu varu, šis noteikums, šķiet, dotu ministrijai nevajadzīgu ietekmi pār tiesnešu ārējās karjeras iespējām, kā arī nevajadzīgi pavērtu iespējas kompromitējošiem kontaktiem starp tiesnešiem un citām valsts amatpersonām.

Ierobežojumus attiecībā uz citām tiesnešu profesionālām darbībām nosaka Korupcijas novēršanas likums, kas attiecas ne tikai uz tiesnešiem, bet visām valsts amatpersonām.³⁸ Tiesnešiem ir aizliegts ieņemt jebkādu amatu vai iesaistīties kādā citā profesionālā vai komerciālā darbībā, izņemot pedagoģisko, zinātnisko un radošo darbību.³⁹ Tiesnešiem nav atļauts streikot.⁴⁰

D. Tiesnešu asociācijas

Tiesneši var apvienoties vai veidot profesionālas asociācijas. Pašlaik vienīgā reģistrētā tiesnešu asociācija ir Latvijas Tiesnešu biedrība. Biedrība sākotnēji ir dibināta 1929. gadā, un tās statūti atjaunoti 1992. gadā.⁴¹ Biedrība ir neatkarīga, brīvprātīga, profesionāla

³⁵ Korupcijas novēršanas likums, 19. pants, pieņemts 1995. gada 21. septembrī, "Latvijas Vēstnesis", 1995. gada 11. oktobris, Nr. 156, 15. pants.

³⁶ Likums "Par Centrālo vēlēšanu komisiju", pieņemts 1994. gada 13. janvārī, "Latvijas Vēstnesis", 1994. gada 20. janvāris, Nr. 8, 2. pants.

³⁷ Tieslietu ministrijas Valsts sekretāra vietnieka sniegtā informācija 2001. gada maijā.

³⁸ Korupcijas novēršanas likums, 15. pants.

³⁹ Korupcijas novēršanas likums, 19. pants.

⁴⁰ Likums "Par tiesu varu", 86. pants.

⁴¹ Latvijas Tiesnešu biedrības priekšsēdētāja sniegtā informācija 2000. gada augustā.

organizācija, kas saskaņā ar tās statūtiem aizstāv “tiesnešu intelektuālās, sociālās un materiālās intereses” un stiprina tiesu varu un tās prestižu valstī. Pašlaik biedrības sastāvā ir vairāk nekā piecdesmit procentu no visiem Latvijas tiesnešiem, un biedrība ir lielākā juristu sabiedriskā organizācija. Tomēr biedrībai nav bijusi īpaši liela ietekme un tā nav guvusi panākumus, izvirzot prasības izpildvarai attiecībā uz jautājumiem, ko tā uzskata par svarīgiem.⁴²

---

⁴² Piemēram, biedrība iesniedza sūdzību valdībai par tās 1999. gada decembrī pieņemto lēmumu dažus tiesu namus, kas piederēja Tieslietu ministrijai, nodot kādas akciju sabiedrības īpašumā; biedrība uzskatīja, ka šāda rīcība kaitē tiesnešu neatkarībai, bet atbildi tā arī nav saņēmusi.

III. Tiesu sistēmas administrēšana un tiesu varas neatkarība

Pastāvošais tiesu sistēmas administrēšanas veids turpina līdzšinējo atkarības praksi no Tieslietu ministrijas, šo parādību atzīmējuši arī starptautiskie novērotāji.⁴³ Pakļautība rada apstākļus nepieļaujamai izpildvaras ietekmei uz tiesnešiem, it īpaši – tiesu priekšsēdētājiem.

Valsts līmenī nepastāv neatkarīga tiesu administrācija. Tieslietu ministrija pārvalda rajona un apgabaltiesas caur īpašu Tiesu departamentu⁴⁴ un caur tiesu priekšsēdētājiem, kas ir atbildīgi par ikdienas organizatorisko darbu. Augstākajai tiesai ir autonoma administrēšanas sistēma.

Tiesu departaments sastāv no divām nodaļām – Tiesu darbības un statistikas nodaļas un Tiesu profesionāļu un kvalifikācijas nodaļas.⁴⁵ Tiesu darbības un statistikas nodaļa sagatavo noteikumus un izdod nolikumus par tiesu pārvaldīšanu un dokumentu apstrādi rajona un apgabaltiesās; dod instrukcijas administratīvajos jautājumos rajona un apgabaltiesu priekšsēdētājiem; pārrauga rajona un apgabaltiesu darba organizāciju (ieskaitot lietu sadalījumu, statistiku un stažēšanos); tā nodrošina tiesas ar likumdošanas un citiem materiāliem. Turklāt tā var arī pieprasīt informāciju un paskaidrojumus no rajona un apgabaltiesu amatpersonām.⁴⁶

Arī Tiesu darbības un statistikas nodaļa netieši pārrauga tiesu varas darbību un efektivitāti, apkopojot statistiku un novērtējot atsevišķu tiesnešu sniegumu.⁴⁷ Šos datus iespējams izmantot, piemēram, Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai, izlemjot, vai tiesnesim piešķirt augstāku kvalifikāciju, kā arī Tieslietu ministrija, izlemjot, vai lūgt Saeimu palielināt tiesnešu skaitu valstī. Tiesu departaments sagatavo tieslietu ministram ikgadējo atskaiti par tiesu darbu, kas ir daļa no ministra gada atskaites Ministru prezidentam.⁴⁸

⁴³ Pasaules banka, "Tieslietu ministrijas darbības funkcionālais un organizatoriskais pārskats, 2000"; Zviedrijas Nacionālā tiesu administrācija (SIDA) "Tiesu administrācijas attīstība Latvijā, 2000".

⁴⁴ Likums "Par tiesu varu", 33. un 40. pants.

⁴⁵ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta nolikums, pieņemts 1996. gada 2. aprīlī.

⁴⁶ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta nolikums.

⁴⁷ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta nolikums.

⁴⁸ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

Tieslietu ministrija organizē rajona un apgabaltiesu pārbaudes, izmantojot vai nu Tieslietu ministrijas darbiniekus, vai Augstākās tiesas un apgabaltiesu tiesnešus.⁴⁹ Nepastāv oficiāla sistēma, saskaņā ar kuru tiek izraudzīti tiesneši šī uzdevuma veikšanai. Praksē šo jautājumu izlemj apgabaltiesu un Augstākās tiesas priekšsēdētāji. Praksē tiesneši netiek iesaistīti pārbaudēs, ko veic tikai ministrijas darbinieki.⁵⁰ Šādas pārbaudes, kaut arī tās netiek vērstas uz tiesnešu pieņemtajiem lēmumiem, būtībā bieži vien kalpo kā tiesnešus ierobežojošs instruments un īstenībā pakļauj tos ministrijai.

Tieslietu ministrija ir arī atbildīga par tiesnešu un tiesu darbinieku apmācību un kvalifikācijas celšanu.⁵¹ 1999. gadā Tieslietu ministrija šo funkciju deleģēja Latvijas Tiesnešu apmācības centram, Latvijas Tiesnešu biedrības un vairāku starptautisku organizāciju dibinātai bezpeļņas organizācijai. Centru daļēji finansē Tieslietu ministrija un daļēji – tā dibinātāji.⁵²

Ir maz skaidru noteikumu par to, kā ministrijai vajadzētu realizēt savas administratīvās funkcijas. Tas, ka Tieslietu ministrijā ir koncentrējušās tik daudzas normatīvās, administratīvās, informācijas apkopošanas un pārraudzības funkcijas, tiesas un atsevišķus tiesnešus neizbēgami noliek pakļautības stāvoklī. Tā kā tiesnešiem trūkst palīgpersonāla, finansiālo resursu, pieejas informācijai un ietekmes attiecībā uz noteikumu izstrādi, tiesneši ir atkarīgi no izpildvaras gandrīz visās savās vajadzībās, un, ja viņi nerīkojas atbilstoši izpildvaras vēlmēm, uz viņiem ir viegli izdarīt spiedienu.

2000. gada martā toreizējais tieslietu ministrs atbalstīja paplašinātas tiesu administratīvās autonomijas ieviešanu⁵³; taču praktiska rīcība nesekoja. Pašlaik, balstoties uz pētījumu, ko veikusi Zviedrijas Nacionālā tiesu administrācija projektā "Tiesu administrācijas attīstība Latvijā", Tieslietu ministrija izstrādā koncepciju par tiesu administrācijas

⁴⁹ Likums "Par tiesu varu", 108. pants.

⁵⁰ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā. Tieslietu ministrija var arī lūgt Valsts kontrolei veikt auditu. Šādi auditi tiek pieprasīti pēc tam, kad ir veikts finansiālais novērtējums, kas ir ministrijas kompetencē. Valsts kontrole uzrauga valsts īpašuma un finanšu stāvokli visās valsts iestādēs, ieskaitot tiesas. Likums "Par Valsts kontroli", pieņemts 1993. gada 28. oktobrī, 'Latvijas Vēstnesis', 1994. gada 4. novembris, Nr. 101, 1. pants.

⁵¹ Likums "Par tiesu varu".

⁵² Skat. sadaļu IV.A.

⁵³ Ministrs arī sacīja, ka "ir svarīgi, lai sabiedrība atzītu tiesu varas autoritāti", "Latvijas Vēstnesis", 2000. gada 7. marts, Nr. 76/77.

pārveidošanu. Sākotnējais koncepcijas izstrādes termiņš – 2001. gada 1. marts – ir pagarināts, un darbs pie koncepcijas joprojām turpinās.⁵⁴

Citi administratīvie noteikumi

Tiesu līmenī plaša vadības loma ir rajona un apgabaltiesu priekšsēdētājiem. Viņi pārbauda lietu sadalījumu un izskatīšanu;⁵⁵ piesēdētāju un tiesas personāla juridisko apmācību; tiesu grafikus;⁵⁶ tiesu statistikas apkopošanu un tiesas nolēmumu izpildi. Daudzas no šīm vadības funkcijām prasa ciešus kontaktus un palaušanos uz Tieslietu ministrijas personālu un resursiem. Vadītāja amats arī rada tiesu priekšsēdētājiem situāciju, kad viņiem ir bieži jākontaktējas ar dažādām institūcijām un indivīdiem, lai nodrošinātu netraucētu tiesas darbību. Tā kā viņi darbojas arī kā tiesneši, kas iztiesā lietas, tas var mazināt viņu neatkarību un objektivitāti.

Tiesnešu skaitu rajona un apgabaltiesās nosaka Saeima, pamatojoties uz Tieslietu ministrijas rekomendācijām; katra atsevišķā tiesa pati pieņem darbā darbiniekus. Nepastāv oficiāli noteikumi par personāla skaitu; praksē ministrija nosaka nepieciešamo tiesnešu un tiesu darbinieku skaitu, pamatojoties uz aprēķiniem par katras tiesas vidējo noslogotību.⁵⁷

Kā jau minēts, Augstākajai tiesai ir autonoma administrācija. Kopējo Augstākās tiesas tiesnešu skaitu, kā arī tiesnešu skaitu tiesas Senātā un departamentos nosaka Saeima, pamatojoties uz Augstākās tiesas priekšsēdētāja rekomendācijām.⁵⁸ Tiesai ir sava iekšējā pārbaudes sistēma.

⁵⁴ Tieslietu ministrijas Valsts sekretāra vietnieka palīga sniegtā informācija 2001. gada jūnijā.

⁵⁵ Skat. sadaļu VI.B.

⁵⁶ Likums "Par tiesu varu", 33. pants.

⁵⁷ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁵⁸ Likums "Par tiesu varu", 32., 39. un 44. pants.

IV. Finansiālā autonomija un finansējuma līmenis

Saskaņā ar likumu Tieslietu ministrija pārvalda finansiālos resursus rajona un apgabaltiesu⁵⁹ darbībai, ieskaitot budžeta izstrādi un tālāko līdzekļu sadali.⁶⁰ Tiesu vara būtībā ir izslēgta no budžetēšanas procesa, un tai ir niecīga ietekme attiecībā uz finansējuma sadali. Ministrijas plašās pilnvaras finansu jautājumos un resursu sadales jautājumā rada netiešas tiesu priekšsēdētāju un individuālu tiesnešu ietekmēšanas iespējas.

A. Budžetēšanas process

Tieslietu ministrija būtībā kontrolē visu budžeta projekta sagatavošanas procesu rajona un apgabaltiesām. Arī Augstākās tiesas finansiālā pozīcija ir vāja. Kopumā tiesu varas atzars cieš no būtiska nepietiekama finansējuma līmeņa.

Likums par Valsts budžetu nenodala atsevišķas budžeta līnijas rajona un apgabaltiesām. To budžets ir iestrādāts Tieslietu ministrijas budžeta sadaļā, un ministrija ir atbildīga par piešķirumiem šīm tiesām. Rajona un apgabaltiesu amatpersonu budžeta pieprasījumi nav ministrijai saistoši, un nevienā citā budžetēšanas procesa stadijā rajona un apgabaltiesām nav nekādas ietekmes uz to budžeta piešķirumiem.

Tieslietu ministrija sagatavo rajona un apgabaltiesu budžeta pieprasījumu projektu un iesniedz to Finanšu ministrijai. Tieslietu ministrijai nav nekādu oficiālu noteikumu par to, kādā veidā tā nosaka finansējumu rajona un apgabaltiesām, bet pēc pastāvošās prakses aprēķini tiek balstīti uz štata vietu skaitu un infrastruktūras darba rēķiniem.⁶¹

Praksē nepastāv kritēriji, pēc kuriem nosaka katrai tiesai piešķirtā finansējuma apjomu; šķiet, ka īpaša nozīme ir tiesu priekšsēdētāju un ministrijas darbinieku personiskajām attiecībām. Valsts budžeta likumā ir atsevišķa sadaļa Augstākajai tiesai, kas pati sagatavo savu budžeta pieprasījumu un tieši iesniedz to Finanšu ministrijai.

---

⁵⁹ Likums "Par tiesu varu", 107. pants.

⁶⁰ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta un Plānu un finanšu departamenta direktoru sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁶¹ Tieslietu ministrijas Plānu un finanšu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

Finansu ministrija ir atbildīga par kopējā valsts budžeta projekta izstrādi⁶², un tā attiecīgās sadaļas apspriež ar Tieslietu ministriju un Augstākās tiesas priekšsēdētāju. Viedokļu atšķirība tiek darīta zināma Ministru kabinetam, kaut gan šķiet, ka praksē valsts institūciju iebildumiem starpvaldības sarunās netiek piešķirta liela nozīme.⁶³

Budžeta projekta izskatīšanas laikā valdība var uzaicināt Augstākās tiesas priekšsēdētāju piedalīties izskatīšanā, un reizēm šāda uzaicināšana ir notikusi; taču izlemšanā šādam viedoklim netiek piešķirta īpaša nozīme.⁶⁴ Pēc tam, kad ir saņemts valdības akcepts, budžets tiek nodots Saeimai, kas pieņem gadskārtējo valsts budžeta likumu.⁶⁵ Parlamenta debatēs par budžetu tiesu vara nepiedalās.

Tādējādi tiesas sava finansējuma ziņā ir gandrīz pilnībā atkarīgas no izpildvaras atzara. Lemšanas brīvības elements budžetēšanas un sadales procesā rada izpildvarai iespējas izdarīt nepieļaujamu spiedienu uz atkarīgo tiesu priekšsēdētājiem.

Tā rezultātā tiesu finansējums pastāvīgi ir nepietiekams. 2001. gadā tiesu finansējums bija 7 316 892 LVL (aptuveni 13 193 053 EUR), kas ir apmēram 0,50 procenti no kopējā valsts budžeta.⁶⁶ 2000. gadā tiesu varas budžets bija 8 102 231 EUR⁶⁷ – mazliet lielāks nekā 2001. gadā. Valdība ir jau noteikusi izdevumu ierobežojumus visām valsts iestādēm līdz 2003. gadam, to skaitā tiesām. Nosakot šos ierobežojumus, priekšlikumi par tiesu finansējuma palielināšanu netika ņemti vērā.⁶⁸

It īpaši mazs finansējums ir atvēlēts apmācībai.⁶⁹ 1999. gadā Latvijas Tiesnešu apmācības centram nepietika līdzekļu apmācības kursu rīkošanai un tas bija krīzes situācijā.

⁶² Likums "Par budžetu un finansu vadību", pieņemts 1994. gada 24. martā, "Latvijas Vēstnesis", 1994. gada 6. aprīlis, Nr. 41., 19. un 20. pants.

⁶³ Augstākās tiesas priekšsēdētāja sniegtā informācija 2000. gada augustā; Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁶⁴ Augstākās tiesas priekšsēdētāja palīga sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁶⁵ Likums "Par budžetu un finansu vadību", 20.–22. pants.

⁶⁶ Tieslietu ministrijas Plānu un finansu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada jūnijā.

⁶⁷ Finanšu ministrijas sniegtā informācija 2000. gada jūlijā.

⁶⁸ Ministru kabineta lēmums Nr. 30, 24. pants "Par galvenajiem valsts budžeta izdevumiem ministrijās un centrālajās valsts iestādēs un par svarīgākajiem finansu rādītājiem īpašajā valsts budžetā 2001.–2003. gadam", pieņemts 2000. gada 5. jūnijā, "Latvijas Vēstnesis", 2000. gada 7. jūlijs, Nr. 252/254.

⁶⁹ Latvijas Tiesnešu apmācības centra sniegtā informācija 2000. gada jūlijā. Komisijas 2000. gada kārtējā ziņojumā ir minēts, ka tiesnešu apmācība ir nepietiekoša.

Centrs saņēma 40 000 LVL no Tieslietu ministrijas 2000. un 2001. gada budžeta, kā arī nevalstisko organizāciju piešķirumus.⁷⁰ Valdība esot apsolījusi līdzīgu summu centram arī 2002. gada budžetā.⁷¹

B. Darba apstākļi

Nepietiekamā finansējuma sekas ir tādas, ka tiesu sistēma cieš no telpu, nepieciešamā aprīkojuma, juridiskās informācijas un cilvēkresursu trūkuma, kas ir novedis pie lēnas lietu iztiesāšanas un lielām neizskatīto lietu rindām, kas savukārt apgrūtina mēģinājumu konsolidēt atbalstu neatkarīgai tiesu varai.

Daudzas tiesu ēkas neatbilst minimālajām prasībām.⁷² Nepietiek tiesas sēžu zāļu, nereti trūkst telpu dokumentācijas uzglabāšanai, kā arī apspriežu telpu.⁷³ Visakūtāk šo telpu trūkumu izjūt Rīgas Apgabaltiesa, kurā 2001. gada janvārī 36 tiesnešiem bija desmit tiesas sēžu telpas; daži tiesneši notur tiesas sēdes savos kabinetos, kaut gan nepastāv likumdošanas noteikumi, kas atļautu to darīt.⁷⁴

Daudzās tiesās nepietiek tehniskā aprīkojuma, piemēram, printeru, kopējamo mašīnu un seifu, un tie ir sliktas kvalitātes.⁷⁵ Tiesas sēžu zālēs nav magnetofonu vai stenografēšanas mašīnu liecinieku teiktā dokumentēšanai;⁷⁶ tiesas sekretāres tiesas sēdes protokolu raksta ar roku, kas ievērojami mazina lietu izskatīšanas efektivitāti. Zināms progress tomēr ir vērojams datorizācijas ziņā. Visiem Augstākās tiesas tiesnešiem ir datori, un

⁷⁰ Latvijas Tiesnešu apmācības centra izpilddirektora palīga sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁷¹ Latvijas Tiesnešu apmācības centra izpilddirektora palīga sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁷² Tieslietu ministrijas instrukcija Nr. 1 "Tiesu ēku plānošanas vadlīnijas", 2000. gada 2. martā, nosaka, ka jābūt tikpat daudz tiesas sēžu zālēm, cik tiesnešu ir pirmās instances tiesā (izņēmuma gadījumos – divas tiesas sēžu zāles uz trim tiesnešiem), un vienai tiesas sēžu zālei uz trim tiesnešiem otrās instances tiesās. Latvijas Republikas tiesu sistēmas attīstības programma 2002.–2006. Tiesu namu aģentūra, 2001. gada janvāris.

⁷³ Saskaņā ar vienām aplēsēm 2001. gada janvārī trūka 173 tiesas sēžu zāļu, 75 tiesnešu kabinetu, 168 biroju palīgiem un 78 telpu citiem tiesu darbiniekiem. Latvijas Republikas tiesu sistēmas attīstības programma 2002.–2006. Tiesu namu aģentūra, 2001. gada janvāris.

⁷⁴ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

⁷⁵ Latvijas Republikas tiesu sistēmas attīstības programma 2002.–2006. Tiesu namu aģentūra, 2001. g. janvāris.

⁷⁶ C.Sandgren, D.Iljanova "United Nations Development Program, "Needs Assessment of the Judicial System of Latvia", September 2000".

dažās rajona un apgabaltiesās visiem tiesas tiesnešiem ir datori.⁷⁷ Vairākās tiesās ir izveidots vienots datortīkls, un tiek organizēta vienota datu bāze, visas apgabaltiesas un 16 rajona tiesas ir pieslēgtas valsts datu pārraides tīklam.⁷⁸ Taču dažās rajona tiesās uz visu tiesu ir tikai viens dators.⁷⁹

Juridisko uzziņu resursi ir nepietiekami. Vairumā tiesu, ieskaitot Augstāko tiesu, nav juridiskās literatūras bibliotēkas.⁸⁰ Latvijā nav elektroniskas tiesu prakses vai juridiskās literatūras datu bāzes, kaut arī katru gadu tiek publicēts Augstākās tiesas prakses apkopojums, un katra tiesa saņem vienu vai divas iespiestās kopijas. Katra tiesa saņem arī vienu iespiestu oficiālā vēstneša kopiju, kurā tiek publicēta Saeimas pieņemtā likumdošana. Tāpat arī šis izdevums ir pieejams elektroniskā formātā visiem Augstākās tiesas tiesnešiem, apgabaltiesu tiesnešiem un tiesnešiem divdesmit no trīsdesmit četrām rajona tiesām. Tiek plānots šos pakalpojumus nodrošināt arī visām pārējām tiesām divu līdz trīs gadu laikā.

Tehnisko darbinieku trūkums rada garas neizskatīto lietu rindas, un tas veicina pāviršu lietu izskatīšanu. Katram tiesnesim vajadzētu būt sekretāram un tiesneša palīgam. Taču, tā kā tiesu darbinieku algas ir zemas un nav telpu, kur tos izvietot, daudzi tiesneši strādā bez palīgiem.⁸¹ Iztiesājamo lietu saraksts ir tik blīvs, ka daudzu lietu izskatīšana ir nozīmēta vairākus gadus uz priekšu. Vissliktākā situācija ir Rīgas Apgabaltiesā⁸², kura pašlaik nozīmē lietu izskatīšanu uz 2003. gada beigām⁸³ un kura ir spiesta ignorēt noteikumu, ka iesniegtās lietas jāsāk izskatīt viena mēneša laikā.⁸⁴ Apelācijas krimināllietās reizēm tiek izskatītas pēc tam, kad apelācijas iesniedzējs ir jau cietumsodu izcietis un ticis atbrīvots.⁸⁵ Šādos apstākļos apelācijas tiesības tiek padarītas

⁷⁷ Augstākās tiesas priekšsēdētāja sniegtā informācija 2000. gada jūlijā.

⁷⁸ Skat. < <http://www.mfa.gov.lv/eframe.htm> > (skatīts 2001. gada augustā).

⁷⁹ Latvijas Republikas tiesu sistēmas attīstības programma 2002–2006. Tiesu namu aģentūra, 2001. gada janvāris.

⁸⁰ C.Sandgren, D.Iļjanova “*United Nations Development Program, “Needs Assessment of the Judicial System of Latvia”, September 2000*”.

⁸¹ Skat. Latvijas Republikas tiesu sistēmas attīstības programma 2002–2006. Tiesu namu aģentūra, 2001. gada janvāris, kurā tiek runāts par šo problēmu.

⁸² Guļāns A., Augstākās tiesas priekšsēdētājs, “Ir vajadzīga politiskā griba tiesu varas nostiprināšanai” – “Latvijas Vēstnesis”, 2000. gada 7. marts, Nr. 76/77.

⁸³ “*The Baltic Times*”, 2001. gada 12. jūlijs.

⁸⁴ Skat. Kriminālprocesa kodekss, pieņemts 1961. gada 6. janvārī, 241. pants.

⁸⁵ Piemēram, 2000. gada martā tieslietu ministrs ziņoja par gadījumu, kad kāda notiesāta persona bija jau izcietusi piespriešot trīs gadu cietumsodu un tika atbrīvota, bet apgabaltiesa viņa apelāciju nebija izskatījusi. V. Birkavs “Ir svarīgi, lai sabiedrībā tiktu realizēta autoritatīva tiesu vara” – “Latvijas Vēstnesis”, 2000. gada 7. marts, Nr. 76/77.

bezzēdzīgas.⁸⁶ Tāpat arī ilgā kavēšanās attiecībā uz civillietu izskatīšanu mazina uzticību tiesu procesam.

C. Atalgojums

Var uzskatīt, ka tiesnešu atalgojums ir pietiekams, raugoties no viņu neatkarības un objektivitātes nodrošināšanas viedokļa.

Deviņdesmito gadu gaitā tiesnešu ienākumi ir jūtami uzlabojušies un ir pielīdzināmi valsts ierēdņu atalgojumam, bet ir zemāki par augstu politisku amatpersonu atalgojumu, piemēram, Saeimas deputātu. Viņu ienākumi ir krietni virs vidējā ienākumu līmeņa valstī – 149,3 LVL mēnesī (apmēram 269 EUR mēnesī).⁸⁷

Tiesnešu atalgojumu nosaka likums saistībā ar algām valsts civildienestā. Tiesnešu darba samaksu veido pamatalga un piemaksas. Augstākās tiesas priekšsēdētājs un priekšsēdētāja vietnieks, Augstākās tiesas tiesnešu un apgabaltiesu priekšsēdētāji saņem algu, kas ir pielīdzināta 1. kvalifikācijas kategorijas valsts civildienesta ierēdņa maksimālajai mēnešalgai,⁸⁸ tai skaitā ministriju valsts sekretāri un premjerministra biroja vadītājs. Pirmās kategorijas valsts civildienesta ierēdņa alga ir no 286 līdz 372 latiem (aptuveni 516 EUR līdz 671 EUR), kas ir vidēji 329 LVL (aptuveni 593 EUR).⁸⁹

Apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieka un apgabaltiesas tiesnešu un rajona tiesu priekšsēdētāju algas ir attiecīgi 90 un 85 procenti no pirmās kategorijas valsts civildienesta ierēdņa algas. Rajona tiesu priekšsēdētāja vietnieka un apgabaltiesas tiesnešu algas ir attiecīgi 90 un 85 procenti no apgabaltiesu priekšsēdētāja algas.⁹⁰

⁸⁶ 2001. gada 12. jūlijā "*The Baltic Times*" ziņoja, ka 2001. gada aprīlī Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga apmeklēja Brasas vīriešu cietumu, kurā tajā laikā bija ieslodzīti 192 zēni vecumā no 14 līdz 18 gadiem. 160 no šiem 192 gaidīja uz savu lietu iztiesāšanu vai apelācijas izskatīšanu vairāk nekā sešus mēnešus un 31 – vairāk nekā divus gadus. Valsts prezidente šo situāciju raksturoja kā "apkaunojošu cilvēktiesību pārkāpumu".

⁸⁷ Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes informācija, 2000. gada jūlijs–septembris.

⁸⁸ Likums "Par tiesu varu", 119. pants.

⁸⁹ Ministru kabineta noteikumi Nr. 380 par valsts civildienesta ierēdņu amatiem un ierēdņu amata kandidātu atalgojumu pārejas posmā, pieņemti 1996. gada 8. oktobrī, "Latvijas Vēstnesis", 1996. gada 11. oktobris, Nr. 172.

⁹⁰ Likums "Par tiesu varu", 119. pants.

Tiesneši saņem ikmēneša piemaksas pie pamatalgas atbilstoši viņu kvalifikācijas klasei,⁹¹ sākot no 20 līdz 100 procentiem no viņu pamatalgas.⁹² Augstākās tiesas priekšsēdētājs saņem papildu piemaksu 50 procentu apjomā, un Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieks saņem papildu piemaksu 25 procentu apmērā.

Piemaksas nosaka likums. Taču valsts budžetā konsekventi nav piešķirts pietiekami daudz līdzekļu, lai nodrošinātu šīs piemaksas. Tas paver manipulācijas iespējas: 2000. gadā daži tiesneši sev pienākošās piemaksas saņēma, bet citi – ne, un aptuveni 100 tiesnešu paaugstināšana tika apturēta, jo tā būtu radījusi nepieciešamību pēc papildu atalgojuma.⁹³ Līdzekļu nepiešķiršana likumā noteiktajiem maksājumiem rada iespējas izdarīt spiedienu uz tiesu varu. Tāpat arī tā parāda valdības necieņu pret tiesu varu.

Līdzīgā veidā, kaut arī tiesnešiem pienākas plašs sociālo garantiju spektrs,⁹⁴ kurām vajadzētu būt tādām pašām kā valsts civildienesta ierēdņu sociālajām garantijām,⁹⁵ praksē tās saņem nedaudzti tiesneši; taču nav nekādu pierādījumu par to, ka šīs samaksas tiktu veiktas izlases kārtībā, īpaši izraudzītiem atsevišķiem tiesnešiem. Viena no vissvarīgākajām starp šīm garantijām ir apmaksāts atvaļinājuma pabalsts vienas mēnešalgas apmērā; 1999. un 2000. gadā rajona un apgabaltiesu tiesnešiem šāds pabalsts netika izmaksāts.⁹⁶ Starp likumā noteiktajām citām tiesnešiem pienākošajām garantijām ir arī pabalsts īrei, ja tiesnesis strādā citā vietā, kas nav viņa pastāvīgā dzīves vieta; pārcelšanās pabalsts, pārejot citā darbā; pabalsti īpašos gadījumos (negadījums, ģimenes locekļa nāve, bērna piedzimšana); ģimenes pabalsts; piemaksa par svešvalodas zināšanām; apdrošināšana, stājoties amatā; apdrošināšana pret negadījumiem un dzīvības apdrošināšana.⁹⁷ Taču daži no šiem īpašajiem pabalstiem, ģimenes pabalsti, piemaksas par svešvalodu zināšanām un pārcelšanās pabalsti tiesnešiem nav maksāti.⁹⁸

⁹¹ Skat. sadaļu V.C.

⁹² Likums "Par tiesu varu", 120. pants.

⁹³ Ankipāne D. "Budžetā nav nodrošināts finansējums likumdošanai" – "Neatkarīgā Rīta Avīze", 2000. gada 17. augusts.

⁹⁴ Skat. likumu "Par tiesu varu", 125.pants (nosaka, ka likumā "Par valsts civildienestu" noteiktās sociālās garantijas attiecas arī uz tiesnešiem).

⁹⁵ Likums "Par valsts civildienestu", 32.–37., 49. un 50. pants.

⁹⁶ Latvijas Tiesnešu biedrības priekšsēdētāja sniegtā informācija 2000. gada septembrī.

⁹⁷ Likums "Par valsts civildienestu", 32.–37., 49. un 50. pants.

⁹⁸ Dažos gadījumos tie nav izmaksāti arī civildienesta ierēdņiem, kam tie pienākas.

Sešu mēnešu laikā pēc iecelšanas amatā tiesnesis ir jānodrošina ar dzīvokli vai dzīvojamo māju, atbilstoši Tieslietu ministra vai Augstākās tiesas priekšsēdētāja rekomendācijām.⁹⁹ Taču īstenībā tiesneši sastopas ar grūtībām, mēģinot dabūt dzīvokļus no vietējām pašvaldībām.

Tiesnešu pensijas tiek aprēķinātas pēc tādiem pašiem principiem kā pensijas visiem pārējiem pensionāriem, šī formula ņem vērā iemaksas Valsts sociālās apdrošināšanas fondā un darba stāžu. Tāpēc dažādiem tiesnešiem pensijas ir dažādas, bet vidēji pensijas ir apmēram par 40 procentiem mazākas nekā alga pirms pensionēšanās.¹⁰⁰ Šo salīdzinoši zemo pensiju dēļ tiesnešiem nav motivācijas aiziet no amata, un tāpēc viņus var viegli ietekmēt izpildvara, īpaši gadījumā, ja tai ir brīvība noteikt pensionēšanās vecumu.¹⁰¹

Algas samazināšanu drīkst izmantot tikai kā disciplinārsodu. Attiecīgajā gadījumā Tiesnešu disciplinārkolēģija var samazināt tiesneša algu ne vairāk kā par 20 procentiem uz laiku līdz vienam gadam.¹⁰²

Tiesu darbinieku atalgojums: Tehnisko darbinieku atalgojums ir ļoti zems – apmēram 100 LVL pirms nodokļu nomaksas¹⁰³, kas ir apmēram divas trešdaļas no vidējās algas valstī. Tik zemas algas apgrūtina tiesnešu palīgdarbinieku nepieciešamā skaita nodrošināšanu, kā arī veicina korupciju.

⁹⁹ Likums "Par tiesu varu", 124. pants.

¹⁰⁰ Tieslietu ministrijas Valsts sekretāra vietnieka sniegtā informācija 2000. gada maijā.

¹⁰¹ Skat. sadaļu V.B.2.

¹⁰² Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 7. pants. Skat. sadaļu V.B.2. par tiesnešu pensijām un iespējamo spiedienu saglabāt amatu arī pēc pensijas vecuma sasniegšanas.

¹⁰³ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada 17. maijā.

V. Tiesneša amats

Izpildvarai ir ievērojama ietekme tiesnešu karjeras veidošanā, un ir maz skaidri iedibinātu noteikumu, kas varētu ierobežot tās rīcības brīvību, līdz ar to tā atrodas pozīcijā, kas tai dod iespējas kavēt tiesu varas neatkarību. It īpaši problemātiska šķiet iespēja atbrīvot no amata tiesnešus pirmajos trīs līdz piecos gados, kā arī iespēja izlemt par tiesnešu atstāšanu amatā pēc obligātā pensionēšanās vecuma sasniegšanas.

A. Izraudzīšanās process¹⁰⁴

Izraudzīšanās: Izņemot juridisko prasību sliekšni,¹⁰⁵ nepastāv skaidri noteikumi par tiesneša amata kandidātu izvēli. Tiesu priekšsēdētāji vai aicināt individuus iesniegt pieņemumu vai arī Tieslietu ministrija var izsludināt kandidātu konkursu. Kandidātus, kas atbilst likumā noteiktajām prasībām, uzaicina uz pārrunām ar ministrijas valsts sekretāru un tās tiesas priekšsēdētāju, kurā ir šī vakance, pēc tam viņiem var tikt noteikts stažēšanās laiks.¹⁰⁶

Stažēšanās periods var ilgt no viena līdz sešiem mēnešiem, saskaņā ar Tieslietu ministrijas valsts sekretāra lēmumu un kandidāta profesionālo kvalifikāciju. Stažiera galvenais pienākums ir iepazīties ar tiesneša darbu, analizējot lietas un palīdzot tiesnesim juridiskās izpētes darbā.¹⁰⁷ Stažieri lietas neiztiesā. Pēc stažēšanās laika kandidātiem ir jākārtoto eksāmens, ko pieņem Latvijas Tiesnešu konferences ievēlētā Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija.¹⁰⁸ Tad viņi var pretendēt uz apstiprināšanu amatā.

Apstiprināšana amatā: Rajona tiesu tiesnešu kandidātus izvirza tieslietu ministrs un apstiprina amatā Saeima.¹⁰⁹ Izņemot apliecinājumu par vajadzīgo juridisko kvalifikāciju, nepastāv nekādi citi standarti, kas noteiktu Saeimas lemttiesības, kandidātu apstiprinot vai noraidot. Sākotnēji tiesnešus apstiprina amatā uz trīs līdz pieciem gadiem.¹¹⁰

¹⁰⁴ Tiesu priekšsēdētāju iecelšana ir apskatīta sadaļā V.C.

¹⁰⁵ Par rajona tiesas tiesneša kandidātu var kļūt persona, kas ir pilsonis un ir sasniegusi 25 gadu vecumu, kurai ir juridiskā izglītība un divu gadu darba stāžs juridiskajā specialitātē.

¹⁰⁶ Likums "Par tiesu varu", 52. pants; Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹⁰⁷ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹⁰⁸ Likums "Par tiesu varu", 52. un 93. pants.

¹⁰⁹ Latv. Rep. Satversme, 84. pants, likums "Par tiesu varu", 51.–52., 55., 57. un 60. pants.

¹¹⁰ Skat. sadaļu V.B.1.

Tieslietu ministrija kandidātus izvirza, balstoties uz novērtējumu, ko sniegusi Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija pēc eksāmena rezultāta un stažēšanās laika snieguma izvērtējuma. Likums nav skaidri noteicis, vai kolēģijas vērtējums ir saistošs vai tam ir tikai rekomendējošs raksturs.¹¹¹ Praksē ministrija līdz šim nav atkāpusies no kolēģijas vērtējuma.

Apgabaltiesu un Augstākās tiesas tiesneši: Arī apgabaltiesu tiesnešu kandidātus izvirza tieslietu ministrs, balstoties uz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas vērtējumu, un viņus apstiprina Saeima ar pilnvarām uz neierobežotu laiku.¹¹² Šī sistēma attiecas gan uz tiesnešiem, kas tiek paaugstināti no rajona tiesām (un viņiem jābūt vismaz divu gadu pieredzei), un pirmreizēju izvirzīšanu (personām, kurām ir vismaz trīs gadu darba pieredze kā advokātam vai prokuroram). Tiesnešiem, kas tiek paaugstināti no rajona tiesas, apstiprināšana amatā tiek uzskatīta par gluži jaunu procesu, nevis par paaugstināšanu amatā.

Augstākās tiesas tiesnešu kandidātus izvirza Augstākās tiesas priekšsēdētājs, pamatojoties uz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas vērtējumu, un viņus apstiprina amatā Saeima ar pilnvarām uz neierobežotu laiku. Kā kandidātus var izvirzīt rajona tiesu tiesnešus (ar vismaz četru gadu darba pieredzi), apgabaltiesu tiesnešus (ar vismaz divu gadu darba pieredzi) un konkrētu juridisko profesiju pārstāvjus (advokātus, prokurorus un tieslietu specialitātes pasniedzējus ar vismaz sešu gadu darba pieredzi).¹¹³

Rajona un apgabaltiesu tiesu piesēdētājus ievēlē uz pieciem gadiem vietējā pašvaldība. Uz tiesnešu piesēdētāju kandidātiem attiecas zemākās likumdošanas prasības – viņiem ir jābūt Latvijas pilsoņiem un sasniegušiem vismaz divdesmit piecu gadu vecumu.¹¹⁴

B. Pilnvaru laiks, pensionēšanās, pārcelšana un atcelšana no amata

Joprojām problemātiska ir politiskās iejaukšanās iespēja tiesnešu karjeras ietekmēšanā. Parlamenta vara aizkavēt pilnvaru uz neierobežotu laiku un neatceļamības piešķiršanu – līdz pat pieciem gadiem pēc iecelšanas amatā – apdraud tiesneša spriešanas neatkarību šajā periodā. Tāpat arī brīvība pieņemt lēmumu par pensionēšanās vecuma paaugstināšanu – ko var noteikt tieslietu ministrs un vecākie tiesneši – mudina tiesnešus sadarboties ar izpildvaru vai augstākstāvošām personām tiesu sistēmā.

¹¹¹ Likums "Par tiesu varu", 57. pants.

¹¹² Likums "Par tiesu varu", 51., 53., 55., 57. un 61. pants.

¹¹³ Likums "Par tiesu varu", 51., 54., 55., 59. un 62. pants.

¹¹⁴ Likums "Par tiesu varu", 56. un 64. pants.

1. *Iecelšana amatā ar pilnvarām uz noteiktu laiku*

Saskaņā ar Satversmi tiesnesis nav atceļams no amata.¹¹⁵ Pēc apstiprināšanas amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku tiesnešiem amats ir garantēts līdz obligātā pensijas vecuma sasniegšanai. Taču tiesneši iegūst pilnvaras uz neierobežotu laiku tikai pēc trīs līdz piecu gadu nostrādāšanas, un lēmums par neierobežotu pilnvaru piešķiršanu daļēji balstās uz viņu veikumu un daļēji uz Tieslietu ministrijas un Saeimas brīvu izvēli, kas neizbēgami mudina tiesnešus izvairīties no lietu iztiesāšanas tādā veidā, kas varētu izsaukt izpildvaras neapmierinātību.

Sākotnēji tiesneši tiek apstiprināti uz trim gadiem.¹¹⁶ Pēc tam, kad tiesnesis ir nostrādājis sākotnējo termiņu, Saeima viņu var apstiprināt amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku vai arī pagarināt termiņu vēl uz diviem gadiem. Vienā gadījumā 1998. gadā Saeima neapstiprināja divu tiesnešu stažieru kandidatūras, kuriem bija jāizšķir politiski jutīga lieta, kas bija saistīta ar Daugavpils mēru. Kad vienu no noraidītajiem kandidātiem izvirzīja vēlreiz, Saeima viņu apstiprināja; otra tiesneša kandidatūra tika atkārtoti izvirzīta Zemesgrāmatas nodaļai, un arī viņu Saeima apstiprināja, nesniedzot nekādus paskaidrojumus ne par sākotnējo noraidījumu, ne sekojošo apstiprināšanu ne par vienu no abiem kandidātiem. Taču kopumā Saeima reti kad noraida tiesnešu amata kandidātus.

Tieslietu ministrs izvirza kandidātus atkārtotai iecelšanai amatā, balstoties uz Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas vērtējumu; ministrs var atteikties izvirzīt kāda tiesneša kandidatūru.¹¹⁷ Nepastāv nekādi citi oficiāli papildu kritēriji, lai izlemtu, vai tiesnesi nominēt kā kandidātu termiņa pagarinājumam uz diviem gadiem vai apstiprināšanai amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku. Nevienos noteikumos nav paredzēta iespēja iesniegt apelāciju par kolēģijas vai ministrijas lēmumu, kaut gan ministrija gatavojot likuma labojumu projektu, kas paredzētu apelācijas iespēju.¹¹⁸

Neoficiāli kolēģija ņem vērā tiesneša darbu, pušu sūdzības par tiesneša darbu, tiesneša iztiesāto lietu skaitu un to spriedumu īpatsvaru, kas pēc apelācijas ir tikuši atcelti.¹¹⁹ Parasti pēc sākotnējā trīs gadu termiņa tiesneši tiek iecelti amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku. Piemēram, 2000. gadā tikai viens tiesnesis un 2001. gadā divi tiesneši tika

¹¹⁵ Latv. Rep. Satversme, 84. pants.

¹¹⁶ Latv. Rep. Satversme, 84. pants, likums "Par tiesu varu", 51.–52., 55., 57. un 93. pants.

¹¹⁷ Likums "Par tiesu varu", 60. pants.

¹¹⁸ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹¹⁹ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

atkārtoti iecelti uz divu gadu periodu, netiek ziņots par nevienu gadījumu, kad ministrs būtu atteicies kandidātu izvirzīt otrreiz, ne arī par to, ka Saeima noraidītu ministra izvirzītu kandidātu. Taču tik un tā šāda sistēma, kurā ir liela rīcības brīvība attiecībā uz pilnvaru piešķiršanu uz neierobežotu laiku, neizbēgami mazina tiesnešu gatavību iztiesāt tiesas bez apsvērumiem par sava amata saglabāšanas iespējām.

Piemēram, 2000. gadā divi Saeimas deputāti publiski izteicās presei par lietu, kurā vēl nebija pieņemts nolēmums, attiecībā par citu deputātu, kas tika apsūdzēts sadarbībā ar VDK. Prezidējošajam tiesnesim tuvojās beigām viņa trīs gadu pārbaudes periods, un 2001. gadā Saeimai bija jāizskata viņa kandidatūra par iecelšanu amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku. Latvijas Tiesnešu biedrība izteica viedokli, ka Saeimas deputātu rīcība ir uzskatāma par mēģinājumu netieši ietekmēt tiesas spriedumu.

Šajā gadījumā īpaši svarīgs ir fakts, ka Saeima ir tiesīga pieņemt lēmumu par amatā esoša tiesneša pilnvaru laiku. Kaut arī mediju izmantošana, lai musinoši uzbruktu tiesu varai vai lai radītu pret tiesnešiem naidīgu atmosfēru, ir nepieņemama, nav nekā īpaši nepieļaujama faktā, ka Saeimas deputāti publiski kritizē tiesas spriedumu vai pat rīcību lietā, kura vēl tiek izskatīta. Deputātu izteikumi ir potenciāli problemātiski tikai tāpēc, ka viņi atrodas tādā pozīcijā, ka var reāli ietekmēt lietas rezultātus, jo likums viņiem dod varu piešķirt vai nepiešķirt tiesnesim pilnvaras uz neierobežotu laiku.

2001. gadā viena no lielākajām opozīcijas partijām ierosināja izdarīt Satversmē labojumu, atsakoties no iecelšanas amatā ar pilnvarām uz neierobežotu laiku, tā vietā liekot tiesnešu vispārējas vēlēšanas uz četrus gadu periodu; šis labojums tāpat ļautu arī Valsts prezidentam uz četriem gadiem iecelt amatā Augstākās tiesas priekšsēdētāju.

2. *Aiziešana pensijā*

Obligātais pensionēšanās vecums ir sešdesmit pieci gadi rajona un apgabaltiesu tiesnešiem un septiņdesmit gadi Augstākās tiesas tiesnešiem.¹²⁰ Pēc aiziešanas no amata tiesneši saņem pensijas.

Tiesneša pilnvaru laiku var pagarināt virs obligātā pensionēšanās vecuma. Tieslietu ministrs un Augstākās tiesas priekšsēdētājs, saņēmuši pozitīvu Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas atzinumu, ar kopēju lēmumu var pagarināt rajona vai apgabaltiesas tiesneša atrašanos amatā līdz pieciem gadiem. Augstākās tiesas priekšsēdētājam vienam pašam ir

¹²⁰ Likums "Par tiesu varu", 63. pants.

šādas pilnvaras attiecībā uz Augstākās tiesas tiesnešiem.¹²¹ Šī izlemšanas brīvība var tiem tiesnešiem, kas tuvojas pensijas vecumam, radīt nepieļaujamu motivāciju nodrošināt, lai viņi ar saviem spriedumiem neapdraudētu savas iespējas iegūt pagarinājumu, it īpaši tamdēļ, ka tiesnešu pensijas ir ievērojami zemākas nekā viņu algas. Autoritāte šī lēmuma pieņemšanai ir izkļiedēta, bet tajā pašā laikā tā kā visiem trim orgāniem – ministrijai, Augstākās tiesas priekšsēdētājam un kolēģijai ir jādod savs piekrišana, tad arī jebkurš no viņiem var izmantot savas veto tiesības pret tiesneša lūgumu atstāt viņu amatā.

Tieslietu ministrija var nozīmēt goda tiesnešus, ar viņu piekrišanu, aizpildīt brīvās vakances līdz diviem gadiem, un šī kārtība var apdraudēt šo tiesnešu neatkarību, īpaši tādā gadījumā, ja viņus iespējams izmantot vairākām šādām aizstāšanām.

3. *Pārcelšana*

Saeima tiesnešus ieceļ amatā konkrētās rajona vai apgabaltiesās. Augstākās tiesas tiesneši visi ir nozīmēti darbā Rīgā, kur atrodas šī tiesa. Tiesnešus nedrīkst pārcelt pastāvīgā darbā citur bez viņu piekrišanas. Tiesnešus iespējams pārcelt darbā citur īslaicīgi, cita tiesneša aizstāšanai.¹²² Ja kādā no rajona vai apgabaltiesām rodas vakance, tieslietu ministrs var nozīmēt goda tiesnesi vai arī strādājošu tā paša vai augstāka līmeņa tiesnesi (piemēram, apgabaltiesas tiesnešus iespējams nozīmēt uz rajona tiesu) darboties kā aizstājējam uz laika periodu, kas nedrīkst būt ilgāks par diviem gadiem, ar tiesneša piekrišanu. Rajona tiesā iespējams nozīmēt tiesneša aizstāšanai arī tiesu piesēdētāju. Augstākās tiesas tiesnesi var aizstāt Augstākās tiesas amatā esošs vai goda tiesnesis vai apgabaltiesas tiesnesis, ko nozīmējis Augstākās tiesas priekšsēdētājs.

4. *Atcelšana no amata*

Tiesnešus iespējams atbrīvot vai atcelt no amata¹²³ tikai pēc likumā noteiktā pamatojuma un atbilstoši likumā noteiktajai kārtībai;¹²⁴ izpildvaras iesaistīšanās, kaut arī nav nepieciešama un varbūt nedaudz palielina nepieļaujamās ietekmes iespējamību,

¹²¹ Likums "Par tiesu varu", 63. pants.

¹²² Likums "Par tiesu varu", 74.–80. pants.

¹²³ Atcelšanas un atbrīvošanas procedūras atšķiras tikai ar to, ka atcelšanu ierosina Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija (un Augstākās tiesas priekšsēdētāja atcelšanai vēl papildus ir vajadzīgs Augstākās tiesas plēnuma atzinums), turpretim atbrīvošanu ierosina tieslietu ministrs attiecībā uz rajona un apgabaltiesu tiesnešiem, Augstākās tiesas tiesnešiem – Augstākās tiesas prezidents, un Augstākās tiesas priekšsēdētāju – Ministru kabinets.

¹²⁴ Skat. likumu "Par tiesu varu".

neatkarību īpaši neietekmē, jo vara atcelt vai atbrīvot tiesnesi ir sadalīta starp vairākām varām.

Saeima var atbrīvot no amata tiesnešus šādos apstākļos: pēc paša vēlēšanās; ja viņi tiek ievēlēti vai iecelti citā amatā; veselības stāvokļa dēļ vai ja viņi sasniedz obligāto pensionēšanās vecumu.¹²⁵ Ja tiesnesis ir notiesāts par kriminālnozieģumu un spriedums ir stājies spēkā, tad Saeimai tiesnesis jāatceļ no amata. Turklāt arī tiesnesi iespējams atcelt no amata, pamatojoties uz Tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmumu saskaņā ar disciplināratbildības kārtību.¹²⁶ Visos šajos gadījumos galīgo lēmumu pieņem Saeima.¹²⁷

Ja pret rajona vai apgabaltiesas tiesnesi tiek ierosināta disciplinārlieta, tad tieslietu ministrs var tiesnesi atstādināt no amata, līdz ir pieņemts nolēmums šajā disciplinārlietā. Ja pret tiesnesi ir ierosināta krimināllieta, tad tieslietu ministrs tiesnesi atstādina no amata līdz nolēmuma pieņemšanai krimināllieta. Augstākās tiesas tiesnešus var atstādināt Augstākās tiesas priekšsēdētājs tādos pašos apstākļos.¹²⁸

Rajona tiesu priekšsēdētājus var atbrīvot no amata tieslietu ministrs, pamatojoties uz Tiesnešu disciplinārkolēģijas lēmumu. Apgabaltiesas tiesu priekšsēdētājus var atbrīvot no amata Saeima pēc ministra vai Augstākās tiesas priekšsēdētāja ierosinājuma, pamatojoties uz kolēģijas lēmumu.¹²⁹

Tiesas piesēdētāju ir daudz vieglāk atbrīvot. Vietējā pašvaldība var atbrīvot no amata tiesas piesēdētāju, pamatojoties uz rajona vai apgabala tiesas iesniegumu.¹³⁰ Tiesas piesēdētāji ir jāatbrīvo, ja viņi ir notiesāti par kriminālnozieģuma izdarīšanu, ja viņi ir pieļāvuši likumpārkāpumu, kas saistīts ar tiesas spriešanu, vai ja viņu uzvedība nav savienojama ar tiesas piesēdētāja statusu.

Ierosinātie Satversmes labojumi padarītu atkārtotus un acimredzami nepamatotus lēmumus par pamatu tiesneša atbrīvošanai. Pat ja tos pavadītu rūpīgi izstrādāti procesuālie nosacījumi, šāds noteikums ierobežotu tiesu spriedumu pieņemšanas būtību.

¹²⁵ Likums "Par tiesu varu", 81.–83. pants.

¹²⁶ Likums "Par tiesu varu", 83. pants. Skat. sadaļu V.D.

¹²⁷ Likums "Par tiesu varu", 81. pants.

¹²⁸ Likums "Par tiesu varu", 84. pants.

¹²⁹ Likums "Par tiesu varu", 33. un 40. pants.

¹³⁰ Likums "Par tiesu varu", 85. pants.

C. Novērtēšana un paaugstināšana amatā

Paaugstināšana klasē: Tiesnešiem ir sešas kvalifikācijas klases.¹³¹ Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija izlemj par konkrētās kvalifikācijas klases piešķiršanu,¹³² kas ir saistīta ar paaugstinājumu samaksā.

Tieslietu ministrs izstrādā rekomendācijas attiecībā uz noteiktas klases piešķiršanu rajona un apgabaltiesu tiesnešiem, un tās ir jāiesniedz ne vēlāk kā divus mēnešus pēc tam, kad tiesnesis var pretendēt uz nākamo klasi.¹³³ Augstākās tiesas priekšsēdētājs iesniedz rekomendāciju attiecībā uz šīs tiesas tiesnešiem. (Tiesneši paši nevar tieši pieprasīt paaugstinājumu klasē.)

Konkrētas kvalifikācijas klases piešķiršana ir atkarīga no stāža. Jaunajiem amatā ieceltajiem tiesnešiem parasti piešķir zemāko, piekto kvalifikācijas klasi, bet, ja jaunieceltajam tiesnesim ir augsta kvalifikācija un plaša juridiskā pieredze, viņam var piešķirt augstāku kvalifikācijas klasi. Taču paaugstināšana klasē nav saistīta ar paaugstināšanu augstākas instances tiesā; dažiem rajona tiesnešiem ir augstāka kvalifikācijas klase.¹³⁴ Augstāka kvalifikācijas klase nodrošina tiesnesim augstākas piemaksas pie pamatalgas, kas var būt no 20 līdz 100 procentiem no pamatalgas.¹³⁵

Izlemjot par konkrētas kvalifikācijas klases piešķiršanu, Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija izskata tiesneša personālo lietu, ko uztur Tieslietu ministrijas Personālvadības departaments, kā arī atsauksmes no ministrijas valsts sekretāra, to tiesu priekšsēdētājiem, kurās tiesnesis ir strādājis.¹³⁶ Taču nepastāv skaidri formulēti novērtējuma kritēriji, un šķiet, ka nepastāv arī skaidri noformulēti neoficiāli noteikumi. Nepastāv pārsūdzības procedūra pret lēmumu nepiešķirt nākamo kvalifikācijas klasi; taču ministrija ir atkārtoti paudusi atbalstu šādas procedūras ieviešanai.¹³⁷

¹³¹ Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijas pieņemtais nolikums par tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju un tiesnešu atestācijas kārtību, pieņemts 1999. gada 23. aprīlī.

¹³² Likums "Par tiesu varu", 93. un 94. pants.

¹³³ Nolikums par Tiesnešu kvalifikācijas kolēģiju un tiesnešu atestācijas kārtību, 4.3. pants. Augstākas kvalifikācijas klases piešķiršanai ir nepieciešams (progresējoši garāks) stāžs tieši iepriekšējā klasē, tādējādi, lai tiesnesi varētu paaugstināt uz nākamo klasi, viņam jābūt divu gadu stāžam zemākajā klasē, taču, lai viņu paaugstinātu uz augstāko klasi, viņam iepriekšējā klasē ir jābūt septiņu gadu stāžam.

¹³⁴ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹³⁵ Skat. sadaļu IV.C.

¹³⁶ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹³⁷ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

Tas, ka nepastāv skaidri formulēti kritēriji, pieļauj, ka Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija var ļaunprātīgi izmantot savu lemšanas brīvību. Līdz šim gan nav ziņots par nesašķaņām; tiesnešiem nākamo kvalifikācijas klasi piešķir vairāk vai mazāk automatiski, pēc tam, kad viņi ir sasnieguši minimālās stāža prasības viņu tā brīža klasē.

Tiesas priekšsēdētāja iecelšana: Tiesu priekšsēdētājus iecel Tieslietu ministrija vai Saeima uz ierobežotu, atkārtojamu termiņu, kas nevaradzīgi pieļauj politiskajiem atzariem regulāri iejaukties tiesu pārraudzības organizācijā.

Tiesas priekšsēdētāja amata kandidātam ir jāatbilst visiem tiem kritērijiem, kas būtu izvirzīti šīs tiesas tiesneša amata kandidātam, un turklāt arī kolēģija, veidojot savu atzinumu, ņem vērā šīs tiesas tiesnešu vidū izdarīto aptauju.¹³⁸

Saeima iecel amatā apgabaltiesu priekšsēdētājus uz piecu gadu termiņu, pamatojoties uz kopēju tieslietu ministra un Augstākās tiesas priekšsēdētāja rekomendāciju.¹³⁹ Šī kopējā rekomendācija balstās uz atzinumu, ko devusi Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija. Kaut arī likums nenosaka, vai kolēģijas atzinums ir saistošs, līdz šim tās viedoklis nav ticis noraidīts. Saeima apstiprina Augstākās tiesas priekšsēdētāju, balstoties uz Ministru kabineta ieteikumu, no Augstākās tiesas tiesnešiem uz septiņiem gadiem.¹⁴⁰

Tiesnešu neatceļamību neietekmē tas, vai viņus iecel tiesas priekšsēdētāja amatā vai atbrīvo no tā; taču šī regulārā iespēja ministrijai un Saeimai iecelt tiesu priekšsēdētājus dod politiskajiem atzariem nevaradzīgas izdevības iejaukties tiesu organizācijā, un caur to – atsevišķu tiesnešu darbā.

D. Disciplinārā atbildība

1. Atbildība

Tiesnešiem (ieskaitot tiesu piesēdētājus) ir neizskaramība “ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu izpildes laikā”¹⁴¹. Tiesneši ir atbrīvoti no civiltiesiskās atbildības par darbībām, ko viņi veikuši, pildot savus amata pienākumus. Tiesnesis nav mantiski atbildīgs

¹³⁸ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹³⁹ Likums “Par tiesu varu”, 40. pants.

¹⁴⁰ Likums “Par tiesu varu”, 50. pants.

¹⁴¹ Likums “Par tiesu varu”, 13. pants.

par zaudējumiem, kas nelikumīga sprieduma rezultātā radušies personai, kas piedalās tiesas lietā;¹⁴² šādos gadījumus, kā nosaka likums, zaudējumus atlīdzina valsts, un nav pieļaujama kompensācijas piedzišana no tiesneša.¹⁴³

Tiesnesi var apcietināt vai saukt pie kriminālatbildības tikai ar Saeimas piekrišanu. Krimināllietas pret tiesnešiem var ierosināt tikai ģenerālprokurors, un lēmumus attiecībā uz tiesneša arestu, piespiedu atvešanu, aizturēšanu vai kratīšanu var pieņemt tikai īpaši pilnvarots Augstākās tiesas tiesnesis.¹⁴⁴ Tiesas piesēdētāju ar tiesas spriešanu saistīto pienākumu veikšanas laikā nevar arestēt vai uzsākt kriminālvajāšanu bez tās pašvaldības piekrišanas, kas tiesas piesēdētāju ievēlējusi. Taču tiesas piesēdētājam var piemērot disciplinārsodu par administratīviem pārkāpumiem.¹⁴⁵

2. *Disciplinārlietas*

Tiesnešu disciplinārās atbildības likums nosaka pamatu un kārtību disciplinārlietu uzsākšanai pret tiesnešiem.¹⁴⁶ Šķiet, ka šis process nerada nekādu īpašu risku tiesnešu spriešanas neatkarībai.

Tiesnesi var saukt pie disciplināratbildības par tīšu likuma pārkāpumu tiesas lietas izskatīšanā; darba pienākumu nepildīšanu; necienīgu rīcību; administratīviem pārkāpumiem; atteikšanos pārtraukt savu piederību pie partijām vai politiskām organizācijām.¹⁴⁷ Visbiežākais disciplinārlietu ierosināšanas iemesls ir tīšs likuma pārkāpums tiesas lietas izskatīšanā.¹⁴⁸

Visas disciplinārlietas izskata Tiesnešu disciplinārkolēģija.¹⁴⁹ Kolēģijas sastāvā ir Augstākās tiesas priekšsēdētājs un priekšsēdētāja vietnieks, kā arī trīs Augstākās tiesas tiesneši,

¹⁴² Likums "Par tiesu varu", 13. pants.

¹⁴³ Likums "Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu", pieņemts 1998. gada 28. maijā, "Latvijas Vēstnesis", 1998. gada 16. jūnijs, Nr. 176.

¹⁴⁴ Likums "Par tiesu varu", 13. pants.

¹⁴⁵ Likums "Par tiesu varu", 13. pants.

¹⁴⁶ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, pieņemts 1994. gada 27. oktobrī, "Latvijas Vēstnesis", 1994. gada 10. novembris, Nr. 132.

¹⁴⁷ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 1. pants.

¹⁴⁸ Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktora sniegtā informācija 2001. gada maijā.

¹⁴⁹ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 2. pants; likums "Par tiesu varu", 90. pants.

divi apgabaltiesu priekšsēdētāji, divi rajona tiesu priekšsēdētāji un divi zemesgrāmatu nodaļu priekšnieki, ko ievēl Tiesnešu konference.¹⁵⁰

Augstākās tiesas priekšsēdētājs, tieslietu ministrs, rajona un apgabaltiesu priekšsēdētāji, zemesgrāmatu nodaļu priekšnieki var ierosināt disciplinārlietu par viņu pakļautībā esošiem tiesnešiem.¹⁵¹ Jebkuram tiesnesim, par kuru ir ierosināta disciplinārlieta, ir tiesības iepazīties ar lietas materiāliem, sniegt paskaidrojumus un piedalīties Tiesnešu disciplinārkolēģijas sēdēs.

Tiesnešu disciplinārkolēģija var pieņemt šādus lēmumus: izbeigt disciplinārlietu, uzlikt disciplinārsodu, piemēram, izteikt rājienu vai samazināt pamatalgu, nosūtīt lietu Ģenerālprokuratūrai krimināllietas uzsākšanai, ierosināt Saeimai atcelt tiesnesi no amata vai arī nosūtīt lietu izskatīšanai Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai, lai pārskatītu viņam piešķirto kvalifikācijas klasi.¹⁵² Disciplinārkolēģijas lēmumus nav iespējams pārsūdzēt.

Latvijas Tiesnešu biedrība 1995. gadā pieņēma Tiesnešu ētikas kodeksu, bet tas netiek piemērots praksē. Princips, ka tiesnesim vajadzētu atbildēt par necienīgu rīcību, tiek interpretēts šauri, un Ētikas kodeksa pārkāpumi netiek uzskatīti par pamatojumu disciplinārlietas ierosināšanai.¹⁵³

¹⁵⁰ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 2. pants.

¹⁵¹ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 3. pants.

¹⁵² Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 7. pants.

¹⁵³ Tiesnešu disciplinārās atbildības likums, 1. pants.

VI. Attiecības tiesu sistēmas iekšienē

A. Attiecības ar augstākās instances tiesām

Augstākās tiesas plēnums pieņem izskaidrojumus par likumu piemērošanu, kas ir saistoši vispārējās jurisdikcijas tiesām,¹⁵⁴ daudzi tiesneši uzskata, ka šī prakse viņus būtībā pakļauj citas tiesas izdarītajai interpretācijai tā, it kā tā būtu likumdošanas akts, tādējādi pārkāpjot Satversmes noteikumu, ka “tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti”¹⁵⁵. Plēnums ir pieņēmis izskaidrojumus par likumu piemērošanu attiecībā uz daudzām ļoti strīdīgām un skandalozām civillietām un krimināllietām.¹⁵⁶

Parastais apelācijas process dod iespējas augstākas instances tiesu tiesnešiem mainīt zemākas instances tiesu tiesnešu spriedumu sekas, bet atbilstoši procedūrai, kas neskar atsevišķa tiesneša likumīgo neatkarību. Kopumā pirmās instances apelācijas prasības var izskatīt gan pēc faktiskā, gan juridiskā pamatojuma, gan attiecībā uz visu spriedumu, gan par tā daļām; apelācijas tiesa izskata šo lietu pēc būtības *de novo*. Apelācijas instances tiesa var apstiprināt pirmās instances tiesas spriedumu; anulēt pirmās instances tiesas spriedumu; noteikt papildu izmeklēšanu vai lietas atkārtotu izskatīšanu pirmās instances tiesā.

Apelācijas instances tiesas spriedumu iespējams tālāk pārsūdzēt kasācijas procedūras kārtībā. (Tieša pirmās instances tiesas sprieduma pārskatīšana kasācijas kārtībā arī ir iespējama.) Kasācijas tiesa var spriedumu apstiprināt, anulēt vai modificēt. Ja kasācijas instances tiesa spriedumu atceļ, tā var nosūtīt lietu atpakaļ pirmstiesas izmeklēšanai (krimināllietās) vai arī atkārtotai iztiesāšanai, vai arī izbeigt tiesvedību.

Latvijā nepastāv oficiāla sistēma, kad iecelti pārraugi darbotos kā padomdevēji, bet praksē zemākas instances tiesu tiesneši bieži konsultējas ar augstākas instances tiesu tiesnešiem

¹⁵⁴ Likums “Par tiesu varu”, 49. pants.

¹⁵⁵ Latv. Rep. Satversme, 83. pants.

¹⁵⁶ Plēnuma izskaidrojumu skaitā par Civillikuma interpretāciju ir: par tiesu praksi ar neslavas celšanu saistītās lietās; par tiesu praksi saistībā ar lietām par juridiski svarīgu faktu noskaidrošanu (1993); par likuma piemērošanu mantojuma lietās (1995); par likuma piemērošanu, izskatot ar ģimenes likumu saistītās lietas (1996); par likuma piemērošanu atkārtoti izskatīt atbildības konfliktus (1997); par Civillikuma 1635. panta piemērošanu, izskatot morālo zaudējumu lietas (1999).

par konkrētām lietām. Augstākā tiesa organizē ikgadējos seminārus apgabaltiesu tiesnešiem, kuros tiek apspriesti juridiskās prakses aktuāli jautājumi.¹⁵⁷ Tāpat arī Augstākās tiesas tiesneši lasa apgabaltiesu tiesnešiem lekcijas Tiesnešu apmācības centrā.

B. Lietu sadalījums un attiecības ar tiesu priekšsēdētājiem

Lietu sadalīšanas sistēma ir novecojusi un nevajadzīgi dod tiesu priekšsēdētājiem brīvību lietu sadalē. Rajona tiesās tiesas priekšsēdētājs lietas nozīmē tiesnešiem, turpretim apgabaltiesā Civillietu un krimināllietu nodaļu priekšsēdētāji sadala lietas; Augstākajā tiesā lietas sadala Senāta priekšsēdētājs un departamentu priekšsēdētāji.¹⁵⁸

2001. gada janvārī stājās spēkā Tieslietu ministrijas instrukcijas par lietu sadalījumu rajona un apgabaltiesām.¹⁵⁹ Ministrija atļauj lietas sadalīt pēc iesniegšanas datuma – tiesnešiem, kas specializējas attiecīgajā likumdošanas sfērā, vai arī alfabētiski pēc apsūdzētā vai cita atbildētāja vārda; katrs tiesas priekšsēdētājs izvēlas vienu no šīm trim metodēm lietu sadalījumam.¹⁶⁰ Tiek ņemta vērā tiesnešu darba slodze un specializācija.

Saskaņā ar 2001. gada janvāra instrukcijām Tieslietu ministrija gatavojas līdz 2006. gadam ieviest jaunu datorizētu sistēmu lietu sadalīšanai izlases veidā.¹⁶¹ Taču sadales principi šajā sistēmā būtiski neatšķirsies no tiem, kas tiek izmantoti pašlaik.

Kaut arī likumā nav nekādu noteikumu par lietas nodošanu no viena tiesneša citam, praksē lietu iespējams nodot citam tiesnesim, ja tiesnesim, kam pirmajam bija nozīmēta lieta, ir jāņem garš slimības vai dekrēta atvaļinājums, piemēram, vai arī ja šis pirmais tiesnesis sevi atstādina.

¹⁵⁷ Augstākās tiesas priekšsēdētāja sniegtā informācija 2000. gada septembrī.

¹⁵⁸ Augstākās tiesas priekšsēdētāja sniegtā informācija 2000. gada septembrī.

¹⁵⁹ Tieslietu ministrijas instrukcija Nr. 1 - 2/4 "Par tiesneša nozīmēšanu lietas atkārtotai izskatīšanai", pieņemta 2000. gada 27. martā.

¹⁶⁰ Tieslietu ministrijas instrukcija Nr. 1 - 2/4 "Par tiesneša nozīmēšanu lietas atkārtotai izskatīšanai".

¹⁶¹ Tiesu namu aģentūras datorspeciālista sniegtā informācija 2001. gada maijā.

VII. Spriedumu izpildīšana un korupcija

A. Spriedumu izpildīšana

Valsts iestādes kopumā izpilda savus pienākumus, kas izriet no tiesu spriedumiem. Taču civillietu spriedumu izpildīšanas līmenis ir īpaši zems; aptuveni 70 procenti no visiem civillietu spriedumiem netiek izpildīti, kas daļēji izskaidrojams ar tiesu izpildītāju, kas ir atbildīgi par spriedumu izpildīšanu, grūtajiem darba apstākļiem, kā arī valsts smago sociālekonomisko situāciju.¹⁶² Tik zems spriedumu izpildīšanas līmenis var mazināt sabiedrības atbalstu tiesu varai un izsaukt pieprasījumu pēc stingrākas kontroles, kas savukārt mazinātu tiesnešu neatkarību.

Tiesu izpildītāji ir Tieslietu ministrijas Tiesu izpildītāju departamenta darbinieki.¹⁶³ Iespējams, ka no visām juridiskajām profesijām tiesu izpildītājiem ir vissliktākais materiālais nodrošinājums. Profesiju apgrūtina nabadzīgie resursi, juridiskās apmācības un aprīkojuma trūkums. Pamatalgas ir minimālas – 89 LVL (162 EUR) mēnesī jaunākajam tiesu izpildītājam un 112 LVL (aptuveni 203 EUR) vecākajam tiesu izpildītājam, abas šīs algas ir ievērojami mazākas par vidējo algu valstī, un tiek apgalvots, ka ir plaši izplatīta korupcija. Šai profesijai ir ļoti zems prestižs, un nav pietiekami daudz tiesu izpildītāju, lai būtu iespējams nodrošināt efektīvu spriedumu izpildīšanu.¹⁶⁴

Šīs problēmas risināšanai tiek plānota šīs profesijas reorganizācija. 1999. gadā tika sagatavots likumprojekts par zvērinātiem tiesu izpildītājiem,¹⁶⁵ un 2001. gada aprīlī beigās Ministru kabinets to iesniedza Saeimai.¹⁶⁶ Šis likums radītu neatkarīgu zvērinātu tiesu izpildītāju institūtu, kas būtu šīs juridiskās profesijas organizācija un atbildētu par to, lai nodrošinātu paši sevi ar visiem nepieciešamajiem līdzekļiem savu pienākumu veikšanai, un viņu atalgojums būtu atkarīgs no izpildītājiem tiesu spriedumiem. Tāpat arī būtu spēkā prasība, lai tiesu izpildītājiem būtu augstāka juridiskā kvalifikācija.

¹⁶² C.Sandgren, D.Iljanova "United Nations Development Program, "Needs Assessment of the Judicial System of Latvia", September 2000".

¹⁶³ Likums "Par tiesu varu", 109. pants.

¹⁶⁴ Skat. informāciju no koncepcijas "Priekšlikumi UNDP/ Multidonoru atbalsts tiesu sistēmas reformai", 2000. gada oktobris.

¹⁶⁵ Informācija no dokumenta "Latvijas valsts programma integrācijai Eiropas Savienībā" – "Latvijas Vēstnesis", 2000. gada 7. jūlijs, Nr. 252/254.

¹⁶⁶ Saeimas Juridiskā biroja vadītāja sniegtā informācija 2001. gada 14. maijā.

B. Korupcija

Pastāv plaši izplatīts viedoklis, ka korupcija ir ļoti bieži sastopama tiesu varas iekšienē, tāpat kā citos valsts dzīves segmentos. *Transparency International* rādītājos attiecībā uz priekšstatu par korupcijas līmeni 2000. gadā Latvija ieņēma 57. vietu no 90 valstīm.¹⁶⁷ Veiktajā aptaujā iedzīvotāji ir minējuši tiesas kā septīto visnegodīgāko valsts institūciju.¹⁶⁸

Reālo korupcijas līmeni – pretstatā mērījumiem, kas atspoguļo sabiedrības priekšstatu par šo jautājumu – ir grūti noteikt. Apgalvojumi par plaši izplatīto korupciju tiesu sistēmā reti kad ir pierādīti. Iespējams, ka korupcija tiesu sistēmā nav vairāk izplatīta – iespējams pat, ka mazāk nekā tādās nozarēs kā policija, muiža un pašvaldības, kaut gan šis ir tikai salīdzinošs kritērijs.¹⁶⁹ Tomēr pat ierobežots korupcijas līmenis – vai arī noturīgs, neatspēkots priekšstats par korupciju – var būtiski mazināt sabiedrības atbalstu tiesu varai kā neatkarības mērauklai.

---

¹⁶⁷ Skat. < <http://www.delna.lv/english/index.htm>. > (skatīts 2001. gada 20. augustā).

¹⁶⁸ Skat. "Delna" (*Transparency International* Latvijas nodaļa), <http://www.delna.lv/> > (skatīts 2001. gada 21. augustā).

¹⁶⁹ C.Sandgren, D.Iljanova "United Nations Development Program, "Needs Assessment of the Judicial System of Latvia", September 2000".

